

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

KATEDRA RUSKÉHO JAZYKA

SROVNÁNÍ RUSKÝCH A ČESKÝCH LIDOVÝCH POHÁDEK

MAGISTERSKÁ PRÁCE

Vypracovala:

Martina Malá

studijní obor:

Učitelství pro 1. stupeň základní školy

Firma studia: kombinovaná

duben 2021

Vedoucí práce:

PhDr. Jana Sováková, CSc.

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta pedagogická

Katedra ruského jazyka

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
Fakulta pedagogická
Akademický rok: 2019/2020

Studijní program: Učitelství pro základní školy
Forma studia: Kombinovaná
Obor/kombinace: Učitelství pro 1. stupeň základní školy (1. st.
nov)

Podklad pro zadání DIPLOMOVÉ práce studenta

Jméno a příjmení: **Martina MALÁ**
Osobní číslo: **P16M0085K**
Adresa: Marie Majerové 1630, Sokolov, 35601 Sokolov 1, Česká republika
Téma práce: Srovnání ruských a českých lidových pohádek
Téma práce anglicky: Comparison of russian and czech folk tales
Vedoucí práce: PhDr. Jana Sováková, CSc.
Katedra ruského jazyka

Zásady pro vypracování:

1. Shromáždění materiálu vztahujícího se k dané problematice.
2. Výběr konkrétních textů a jejich analýza z hlediska kompozice, výstavby syžetu a obrazu hrdinů.
3. Srovnání ruských a českých pohádek na základě analýzy.
4. Formulace závěrů vyplývajících z komparace.

Seznam doporučené literatury:

Propp, V. J. : Morfologie pohádky a jiné studie, H&H 1999
Afanasjev, A. N. : Narodnyje ruskije skazki (3 toma). Nauka Moskva 1984
Afanasjev, A. N. : Ruské lidové pohádky. Praha, Odeon 1984

Podpis studenta:

Datum:

Podpis vedoucího práce:

Datum:

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala (pod vedením vedoucí práce) samostatně a použila pouze uvedené pramenů a literatury.

V Plzni dne 27. 4. 2021

.....

Děkuji své vedoucí práce paní PhDr. Janě Sovákové, CSc., za hodnotné rady a za čas, který mi věnovala při konzultacích. Především za připomínky, které mi pomohly upřesnit závěry, ke kterým jsem v práci docházela.

Děkuji také rodině a přátelům za psychickou podporu.

.....

OBSAH PRÁCE

Úvod	1
1. Folklor	3
1.1 Český folklor	4
1.2 Dětský folklor	5
1.3 Folklor Slovanů v průběhu historického vývoje	6
2. Český jazyk v kontextu historického vývoje v zemích Koruny české	9
2.1 Vývoj do 19. století	9
2.2 Národní obrození	13
2.3 Významní národní buditelé a jejich tvorba	14
2.4 Vývoj v 19. století a literární přínos v této době	18
2.5 Česká literatura v 19. století	19
3. Dějiny Ruska a ruský folklor	20
3.1 Dějiny Ruska	20
3.2 Ruský folklor	22
3.3 Žánry ruského folkloru	23
4. Pohádka jako literární útvar	24
4.1 Hlediska kategorizace lidových pohádek	26
5. Čeští a ruští sběratelé lidových pohádek	27
5.1. Osvícenství a romantismus v Rusku	27
5.2 Sběratelé lidových pohádek	29
5.3 Pohádky vybraných sběratelů	30
6. Porovnání českých a ruských lidových pohádek	32
6.1 Hledisko neintencionality původní lidové pohádky	32
6.2 Hledisko charakteru hlavních pohádkových postav	34
6.3 Hledisko dalších pohádkových motivů	36
6.4 Hledisko obsahové podobnosti pohádek	37
Závěr	42
Resumé	
Použité zdroje	

ÚVOD

Bylo, nebylo. Známa slova, která ve většině z nás vyvolají vzpomínky na dětství, na pohádky, které nám vyprávěli rodiče před spaním, nebo které jsme později sami četli. Pohádku většina z nás považuje za jednoduché vyprávění zpravidla kratšího rozsahu, kde vystupují králové, princové a princezny, kde zvířata i věci mohou mluvit. Jaksi samozřejmě předpokládáme, že vždy zvítězí dobro nad zlem, že chytrý zvítězí nad hloupějším, že chudý nakonec zbohatne, že obyčejný chasník se stane králem. Když tomu tak není, pohádka se nám nelíbí. Smutné pohádky nemá nikdo rád.

Neuvažujeme nad tím, kdy a kde se pohádkový příběh přesně odehrává, vůbec se tím nezabýváme. Z dětských let máme zkušenost, že pohádka je příjemné a někdy napínavé vyprávění a minimálně v dětském věku věříme, že tak se opravdu věci mohou stávat. Pocity z pohádek si s sebou neseme až do dospělosti a vlastním dětem vyprávíme pohádky podobně, jako to dělaly naše maminky nám a jak to budou vyprávět ony svým dětem. I v dospělosti jsme na chvíli ochotni uvěřit, že víly opravdu existují, že medvěd mluví, že člověk rozumí zvířecí řeči a že živá voda přivede mrtvého člověka zpět k životu. V době, kdy jsou naše děti obklopeny digitálním světem, vybaveny iPhony, počítači a automobily a nejrůznějšími technickými výrobky, ochotně přijímají pohádkové vyprávění a myslet na rozdíly pohádkového prostředí s reálným světem je ani nenapadne.

Předchozí úvahy se týkají klasických pohádek pro děti, které literárně patří do skupiny pohádek lidových, vycházejících z lidového folklóru. Jistěže jsou i pohádky jiné, modernější, kde čerti jezdí tramvají, děti používají kouzelná telefonní sluchátka, andělé nakupují v supermarketech a podobně. Takové pohádky nazýváme pohádkami autorskými. I takové pohádky – pokud jsme se s nimi v útlém mládí setkali, vzbuzují v dětech příjemné pocity, i tyto pohádky si mnoho z nás přenáší do dospělého věku. Když se pokusíme o věci přemýšlet hlouběji, cítíme ovšem, že mají odlišnou esenci.

Pohádky, jejich obsah, strukturu, formu a vývoj můžeme ovšem nahlížet také z badatelského hlediska a mnoho literárních analytiků to také provedlo. Některé z prací sepsaných na toto téma jsou komplikovaná a složitá vědecká díla, kterým je obtížné vůbec porozumět. O některých z nich v práci pojednáme.

V této diplomové práci se budeme věnovat především lidovým pohádkám, jejichž kořeny jsou ve folkloru.

Pokusíme se najít a formulovat rozdíly v českých a ruských lidových pohádkách. K tomuto srovnání nemůžeme přistoupit, aniž bychom popsali historické a literární souvislosti, které ke zrodu lidových pohádek vedly. Tyto souvislosti považujeme za velmi důležité, proto je v úvodních kapitolách popisujeme.

Autorka rozdělila práci do pěti kapitol.

Kapitola 1 – Folklor: Tuto kapitolu jsme zařadili v práci na první místo, protože lidová slovesnost, jako součást folkloru, je zdrojem lidových pohádek. Vysvětlíme, co je folklor a lidová slovesnost, zmíníme se o jejich vývoji v českých zemích a ve slovanském etniku a popíšeme stručně vývoj dětského folkloru.

Kapitola 2 – Český jazyk v kontextu historického vývoje v zemích Koruny české: Tuto kapitolu jsme do práce zařadili proto, že první přepisy lidových pohádek do písemné formy mohly vzniknout nejdříve po vybudování základů českého jazyka. Než přišly na svět, bylo nutné formulovat pilíře spisovné češtiny.

Kapitola 3 – Dějiny Ruska a ruský folklor: Úvahy o ruském folkloru jsme do úvodní kapitoly „Folklor“ nezařadili záměrně. O ruském folkloru se zmiňujeme až v této kapitole, abychom zachovali jeho logickou vazbu na historický vývoj v Rusku. Odvoláváme se v ní ovšem na vývoj folkloru slovanského z první kapitoly, který souvisel s historickou expanzí Slovanů na východ.

Kapitola 4 – Pohádka jako literární útvar: V této kapitole vysvětlíme, na jaké potíže narazíme při pokusech definovat pohádku jako literární žánr. Uvedeme hlavní hlediska kategorizace pohádek a vysvětlíme rozdíly mezi autorskými a lidovými pohádkami.

Kapitola 5 – Čeští a ruští sběratelé lidových pohádek: Zde uvedeme nástup uměleckého směru romantismus jako umělecko – filosofické reakce na racionalitu osvícenství. Romantismus – nikoli osvícenství jako takové bylo důvodem vzniku sběratelské činnosti příběhů lidové slovesnosti.

Kapitola 6 – Porovnání českých a ruských lidových pohádek: Na základě teoretického úvodu z předchozích kapitol přikročíme v této kapitole k hlavnímu úkolu této práce, k nalezení rozdílů v českých a ruských lidových pohádkách. Učiníme tak z různých hledisek.

Kapitola 6 – Shrnutí: Velmi stručně shrneme vše, co jsme v předchozích kapitolách popsali obšírněji a zformulujeme závěr.

Poznámka: Ne všechny uvedené zdroje jsou v textu práce zmíněny. Některé byly použity pouze jako studijní materiál k porozumění uváděných souvislostí a závěrů. Proto jsme je rozdělili na hlavní a pomocné.

1. FOLKLOR

Slovo folklor přešlo do našeho jazyka z angličtiny na přelomu 19. a 20. století. Jeho – tehdy jednoznačný – význam byla lidová kultura a její projevy v určité skupině obyvatel. Folklor v tomto smyslu zahrnuje v sobě například slovesné, hudební, taneční a výtvarné projevy. S vývojem jazyka dostalo slovo folklor totiž další přenesený význam, někdy s pejorativním nádechem, jako například „pivní” nebo „politický”, či „předvolební” folklor.¹

Pro potřeby této práce vymezíme přesněji pojem „lidová slovesnost”: Tou rozumíme souhrný název pro tradiční druhy lidového slovesného umění (není zapisována, předává se ústně). Slovesná folklorní díla vznikala i před vynálezem písma, to znamená dříve než literatura psaná. Vyvíjela se a stále vyvíjí dodnes.

Znaky lidového slovesného umění

Ústní tradování, anonymita autora, variabilita – měnící se varianty stejného příběhu podle vypravěče, charakteristické vstupní a závěrečné formule (např. „Za devatero horami... ” nebo „Jestli neumřeli, ... ”)

Funkce: Zábavná, mravní, poučná, soudržná (hlavním cílem udržet lid pohromadě)

Druhy: lyrika (písňe milostné, svatební, žertovné, pracovní, verbovní, národní, vojenské, zbojnické, ukolébavky...), epika (eposy; byliny; báje; pověsti - místní, historické, heraldické), pohádky (fantastické, kouzelné, novelistické, o zvířatech), anekdoty, dramatické formy (zpěvohra, loutkové divadlo)

Význam: V období obrozenském, v období romantismu, nalézají autoři inspiraci právě v ústní lidové slovesnosti², významný vliv na modernizaci spisovného jazyka trvajícím dodnes.

Lidová slovesnost vykazuje odlišnosti podle toho, odkud pochází. Vycházejí-li lidové pohádky z folkloru, musí být jejich obsah také poznamenán jejich původem a reáliemi.

¹ HOLUBOVÁ, Václava, 2000. Naše řeč [online]. Dostupné z: <http://naserec.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=7589>

² Portál Český jazyk, 2014. Lidová slovesnost [online]. Dostupné z: <https://www.cesky-jazyk.cz/slovnicek-pojmu/ustni-lidova-slovesnost/#axzz6sFCac7G1>

Uvážíme-li k tomu autorský přepis vyprávění, narazíme na problém, o kterém je třeba se zmínit. Kdo z nás vlastně ví, jak přesně vypadal původní lidový příběh, jak přesně či volně s ním autor (sběratel) nakládal? Pohádky sice známe z knížek, ale to, co čteme, je už pohádka pře-vyprávěná, přepsaná - autorská.

Pokud sběratel lidových pohádek nezanechal svědectví o rozsahu úprav lidového vyprávění, můžeme jen odhadovat, jaká byla podoba původního příběhu. Ten zůstává neznámou věcí. Analytickým literárním výzkumem a studiem písemností zanechaných sběrateli pohádek se přesto podařilo zjistit mnoho zajímavých faktů umožňujících původně vyprávěné pohádky charakterizovat.

1.1 ČESKÝ FOLKLOR

Své folklorní oblasti mají všechny země, má je i Česká republika. Internetový portál Folklor.cz rozděluje naši republiku do 25 folklorních oblastí.³

Můžeme najít mnoho knih s regionálními pohádkami, pro ilustraci uvádíme některé z nich:⁴

- Chodské pohádky, Jindřich Šimon Baar (Carpe Diem, 2009)
- Pravda pravd'oucí (pohádky ze středního Polabí), Jan Řehounek (Kaplanka, 2005)
- Krkonošské pohádky, Marie Kubátová (Fragment 2011)
- Pohádky ze Slovácka, Josef Jančář (audiokniha, Supraphon, 1894)
- Pohádky z Prahy, Vojtěch Cinybulk (Praam, 2002)
- Slezské pohádky a pověsti, František Sláma (Slezská kronika, 1893)
- Hanácké pohádky a pověsti, Bohumír Štégr (Agriprint, 2017)
- Kouzelný mlýnek (pohádky ze západních Čech), Václav Kuchynka a Stanislav Oliverius (Západočeské nakladatelství. 1966)
- Jihočeské pohádky, Zdeněk Klásek (Kosmas 2020)
- Valašské pohádky, Jaroslav Nečas (Melantrich, 1948)
- Pohádky brdských hor, Karel Vokáč (AM art, 2011)

³ MOKREN, Aleš, ŠORM, Luděk, 2020. Folklorní oblasti České republiky [online]. Dostupné z: <http://folklor.cz/public/kapitola.phtml?kapitola=4774>

⁴ Některé z uvedených knih byly vydány několikrát různými nakladateli. Zde neuvádíme všechna vydání.

Je patrné, že pohádky se liší co do prostoru a místních reálií. Například v podhorských oblastech je více zimních pohádek a kopců, v jihočeských pohádkách se vyskytují hastrmani v rybnících, v moravských pohádkách jsou často zmínky o víně, v rovinatém Polabí se v mnoha pohádkách objevují motivy venkovských statků a sadů, což lze snadno ověřit už z názvů obsažených pohádek. Ke zvýraznění geografických rozdílů přispívá jazyk, pokud jsou jím pohádky vyprávěny (dialekt).

Samostatnou skupinou lidových pohádek jsou ty, které mají kořeny v etnickém folkloru. Můžeme uvést například Cikánské pohádky od Marie Voříškové (Mladá fronta 1959).

1.2 DĚTSKÝ FOLKLOR

Zvláštní kapitolu představuje dětský folklor. Z hlediska vývoje lidové pohádky pro děti je vznik dětského folkloru (ve smyslu folklor pro děti, nikoli folklor provozovaný dětmi) naprosto zásadní. Dětský folklor neexistoval od nepaměti. Bránil tomu základní fakt. Až do 16. století, prakticky ovšem až do 18. století, se na děti nepohlíželo jako na plnohodnotné lidské bytosti. Souviselo to především s obtížemi ubytovat, obléct a nasytit rodinu při omezených zdrojích, které byly tehdy k dispozici. Děti byly dospělým přítěží, která jen ztěžovala už tak obtížný život. Římský myslitel Seneca otevřeně píše, že slabé děti topíme, nekvalitní potomstvo zahubíme, židovský filosof Filon uvádí, že někteří rodiče rdousí své děti vlastníma rukama, nebo je nechají sežrat šelmám. Zvyk balit dítě do povianu byl jedním z nejbrutálnějších věcí a vydržel někde bohužel až do začátku 20. století. Dítě bylo těsně omotáno kusem látky, na hlavu mu nasadili čepici a zakryli tvář. Úplně ho znehybnili a dlouhé hodiny nechali živořit ve vlastních výkalech. (vše jen proto, aby dítě nezlobilo a nezdržovalo). Sotva dosáhlo věku šesti let, muselo pracovat. Pohromou pro děti byl nástup průmyslové revoluce v polovině 18. století. Děti pracovaly jako dospělí 14 – 16 hodin denně až do roku 1837, kde se pracovní doba v Anglii zkrátila zákonem na 9 hodin denně. Doporučovaným opatřením a oficiální doktrínou k dodržování pracovní disciplíny bylo tvrdé bití.

Osvícené snahy emancipovat děti vznikaly nejdříve v kulturně a ekonomicky rozvinutých společnostech. Nejhlasitěji k tomu vyzývali **J. A. Komenský** (1592 -1670), **John Locke** (Anglie, 1623 - 1704) a **Jean Jacques Rousseau** (Švýcarsko, 1712 - 1778). Přes snahy osvícenců a jejich následovníků se děti vymaňovaly z brutálních podmínek do dnešní podoby mnoho set let. Z předchozího shrnutí historie dětství je zřejmé, že k dřívějšímu vzniku dětské lidové

pohádky nebyly v podmínkách tehdejších společností ani ty nejmenší předpoklady. Dětský folklor se začal proto formovat až v době romantismu.⁵

Žánry dětského folkloru:

Žánry vytvořené dospělými pro menší děti s výchovným cílem, které nikdy nebyly součástí repertoáru dospělých. Patří sem ukolébavky, různá říkadla (pro nejmenší děti, určená pro hry dospělého s dětmi, např. Paci, paci, pacičky ...), říkanky (pro větší děti, např. Za horami, za dolami, cosi se tam svítí)

Žánry, které ztratily svůj původní význam v lidové slovesnosti dospělých, zbavily se postupem doby všeho, co bylo nedostupné dětskému chápání, a přešly do folkloru dětského. Sem patří pohádky, balady, bajky, pověsti, zaříkadla (zachovány starobylé výzvy k přírodě, např. Šneku, šneku, vystrč růžky ...)

Žánry, které vytvářely samy děti. Tyto žánry žijí jen v dětském prostředí, doprovázejí dětské hry a zábavy, jsou dětským folklorem v nejvlastnějším slova smyslu. Například rozpočítadla, hry (Před pikolou za pikolou ...), škádlivky

Žánry společné s dospělými. Hádanky, přísloví, pořekadla a písně, oblamovačky (ke zlepšení výslovnosti (Tři sta třiatřicet stříbrných křepelek)).⁶

1.3 FOLKLOR SLOVANŮ V PRŮBĚHU HISTORICKÉHO VÝVOJE ⁷

Není přesně známo, odkud Slované přišli, kde je jejich pravlast. Slovanské kmeny začaly přicházet do tehdy známé Evropy od 6. století a brzy nato osídlily téměř polovinu starého kontinentu. Slované prokazatelně mluví indoevropským jazykem, který má nejbliže k Baltům, méně ke Germánům a k Íráncům, a nejslabší vazby pak ke Keltům, Trákům a Ilyřům, kteří dnes již vesměs patří k historickým etnikům. Chceme-li určit slovanskou pravlast, musíme se kromě historických a archeologických dokladů opřít i o lingvistické výzkumy. Lingvisté poukazují na čistě slovanské zeměpisné názvosloví řek v povodí Odry a Visly směrem k Pripjati a Dněpru. Lze tedy soudit, že Slované se jako etnikum vyvíjeli na sever od Karpat mezi středním Dněprem, střední a horní Vislou a Odrou.

Praslovanština vykrytalizovala někdy mezi čtvrtým a osmým stoletím, slovanské kmeny hovořily po celý ranný středověk jednotným jazykem, a to až do devátého či dokonce desátého

⁵ Kolektiv autorů, 2019. Děti a dětství, NLN, ISBN 978-80-7422-675-5, výtah ze stran 19 – 23, 87 – 90, 105

⁶ GENČIOVÁ, Miroslava, 1984. Literatura pro děti a mládež. SPN, ISBN 14-326-84s. 20 – 21

⁷ citace: ATWERI, Jiří, 2007. Slovanské pohanství dnes. Magisterská diplomová práce. Masarykova Univerzita v Brně, filosofická fakulta, kap. 2.2.1

století. Slovanská expanze byla opravdu mohutná a zatřásla celou tehdejší Evropou. Slované, o kterých donedávna nikdo téměř nic neslyšel, brzy ovládali území od ústí Labe, povodí Sály a horního Mohanu a alpských údolí až po Don a Volhu, od baltského pobřeží až po břehy Černého moře, Jadranu a Egejského moře včetně Řecka, jeho ostrovů a dokonce také asijského pobřeží. Byli početným národem, který se usadil na nezměrných územích. Byli vynikajícími válečníky a proto pro ně během vlastní expanze nebylo těžké podrobovat si dobytá území. Nebojovali totiž většinou proti organizovaným (státním) armádám, protože celistvější státní útvary existovaly jen sporadicky. Když už na ně při svých válečných taženích naráželi, museli své roztroušené armády spojit a tak se přiblížili také k vlastnímu státotvornému uspořádání. První vláštovkou byla Sámova říše ze sedmého století, která vznikla během odboje podunajských Slovanů proti avarské nadvládě.

„Ovšem skutečné státy nejdříve na přelomu devátého a desátého století. Jmenujme např. Velkomoravskou říši, Bulharskou říši, Chorvatsko, Čechy Přemyslovců, Piastovské Polsko a Kyjevskou Rus. Vznik nového státního zřízení byl definitivním předělem v politickém i kulturním vývoji. Kromě výhod totiž přinesl i podněty pro jazykovou diferenciaci Slovanstva a vedl v nemenší míře i k proměně jejich duchovní kultury. Přejít od pohanství ke křesťanství sice probíhal pomalu, ale i navzdory několika pohanským povstáním se nedal zastavit.

Starší Slované neznali písmo, a proto se nám o jejich počátcích nedochovaly téměř žádné informace. Musíme spoléhat na slovanskou ústní tradici. Ta byla ovšem zaznamenávána jen zlomkovitě a často i s větším časovým odstupem. Určitým zdrojem informací jsou až pozdější písemné prameny jako jsou kroniky, listiny, dopisy, kázání či traktáty vzniklé prací kněží, mnichů a misionářů.

Ani ty však nemůžeme pokládat za zcela věrohodné. Šlo o zaujaté představitele světového názoru, kteří se ke slovanským pohanům stavěli nepřátelsky a usilovali o vymýcení jejich víry. Ve svých pracích komolili jména a pojmy, a tak vedle celkového nepochopení slovanské víry hrály podstatnou roli i logické chyby.

Za první zmínku o slovanském pohanství je všeobecně pokládáno dílo byzantského historika Prokopie z Caesareie ze šestého století, který ve své třetí knize Války gótské zachytil obětování slovanských válečníků nejmenovanému vládci blesku, a také uctívání řek a nymf, věštění a názory Slovanů na osud, který lze ovlivnit právě oběťmi. Další písemné zprávy pocházejí až z konce devátého a počátku desátého století a jsou navíc jen málo obsáhlé.

Jedná se například o kroniku Widukinda z Corvey, Mersenburský penitenciál či bulharský překlad Alexandreidy. Nejhojnější jsou prameny o náboženství Polabských Slovanů, kterým se

dostalo zájmu německých kronikářů. U východních Slovanů je hlavním pramenem *Pověst dávných let*. - *Повесть временных лет* (Autorem tohoto letopisu je Nestor, mnich Pečerské lavry, kláštera nedaleko Kyjeva, z přelomu jedenáctého a dvanáctého století) o panteonu na knížecím dvoře Vladimírově.”

Základním pramenem pro nás je Kosmova kronika z počátku dvanáctého století. Historií Slovanů se zabývali Václav Hájek z Libočan (narozen koncem patnáctého století, zemřel roku 1553) se svou kronikou z roku 1541. Následovali ho Pavel Stránský (1583-1657), Jan Středovský (1679-1713) a Juraj Papánek (1738-1802), kteří zaplnili český panteon množstvím zvučných jmen bohů, jako Chasoň, Ladoň, Zeloň, Živěna, Nočena, Krasopaní či Hladolet. Ovšem podobné práce existovaly i jinde, mnoho z nich bylo historicky a literárně nepodložených.⁸

„Neblahou skutečnost s díly obsahujícími zavádějící a nepřesná fakta si u nás jako první uvědomil významný filolog a historik národního obrození Josef Dobrovský (1753-1829), který vznesl požadavek kritického přístupu k literárně-historickému bádání. Na něj navázal Pavel Josef Šafařík (1795-1829),⁹³ autor obsáhlého díla *Slovanské starožitnosti* (1836) a také zastánce slovanské vzájemnosti Ján Kollár (1793-1852).⁹⁴ Práce těchto obrozenců ovlivnily Ignáce Jana Hanuše (1812-1869), který však ve svých dílech *Bájeslovný kalendář* (1860) a *Die Wissenschaft des slavischen Mythos* (1842) nekriticky přejímá i starší fikce. Od zahraničních autorů je v tomto období velmi cenná studie Aleksandra Afanasjeva *Поэтические воззрения славян на природу* (1865-1869).

Skutečná kritická díla však začínají vznikat až v posledních desetiletích devatenáctého století a počátkem století dvacátého. Jedná se o dílčí studie předních odborníků, jakými byli Vatroslav Jagić (1838-1923) a Čeněk Zibrt (1864-1932), ale i přehledná díla, jako byl právě Zibrtův *Seznam pověr* (1894), nebo studie o vzniku náboženských představ a kultů u pohanských Slovanů *Bájesloví slovanské* (1907) od Jana Máchala (1855-1939).”⁸

⁸ VÁŇA, Zdeněk, 1990. Svět slovanských bohů a démonů. Panorama: ISBN 80-7038-187-6, s. 111 – 115

Prapůvodní slovanský folklor neznáme, protože v tomto směru se nedochovaly žádné prameny. Mluvíme-li dnes o slovanském folkloru, je jednak výsledkem historické expanze Slovanů do ohromného prostoru, jednak tím, že Slované se v něm rozptýlili na velké vzdálenosti. Všude, kde se usadili, docházelo k přirozené asimilaci s původním obyvatelstvem a k vzájemnému průniku folklorních motivů Slovanů a starousedlíků. Pojem folklor Slovanů lze proto popsat jen v jeho historickém vývoji s konstatováním, že se diverzifikoval do různých folklorních oblastí.

2. ČESKÝ JAZYK V KONTEXTU HISTORICKÉHO VÝVOJE V ZEMÍCH KORUNY ČESKÉ

2.1 VÝVOJ DO 19. STOLETÍ

Máme-li stručně popsat vývoj politické situace na českém území od 16. století, zmíníme na prvním místě vznik Habsburské monarchie (v některých pramenech Rakouské monarchie). Roku 1515 byly mezi Habsburky a Jagellonci uzavřeny vídeňské smlouvy, jejichž součástí bylo dojednání sňatku Ferdinanda Habsburského s Annou Jagellonskou, který proběhl roku 1521. Následujícího roku byly Ferdinandovi bruselskými smlouvami přičleny dědičné habsburské země a Ferdinand I. Habsburský se snažil uplatnit dědičné právo své manželky na Korunu českou a Uherské království. Přestože v Čechách byly Ferdinandovy dědičné nároky odmítnuty, byl nakonec přijat na základě volby. Obdobný spor o uznání Ferdinandova nároku vznikl i v Uhrách, kde však názorové rozštěpení vedlo k ustavení dvojvládí (druhým uherským králem se stal Jan Zápoľský). Nejednotnost Uher vedla k ozbrojenému konfliktu, do kterého se zapojila i Osmanská říše, pro Ferdinanda bohužel na straně Zápoľského. Podpora Osmanů umožnila Zápoľskému rozšířit boje až na rakouské území. Válka byla nákladná a silně zatěžovala české stavy vysokými daněmi a hmotnými odvody. České stavy se bouřily také proti snahám o integraci pod Vídeň a posilování rakouských stavů na úkor Koruny české. Pro církevní rámec tohoto období bylo charakteristické posilování evangelických vlivů na úkor katolicismu. Nespokojenost Habsburků s odbojnými českými stavy vedla roku 1547 k jejich násilnému potlačení. Ferdinand vládl až do roku 1564, kdy zemřel.⁹

⁹ https://cs.wikipedia.org/wiki/Habsburska_monarchie

Další politický vývoj do 19. století je patrný z tabulky 2.1.

Tabulka 2.1 Politický vývoj v českých zemích do 19. století.¹⁰

Panovník	Období vládnutí	Charakteristika
Maxmilián II.	1564 – 1576	Syn Ferdinanda I. Také římskoněmecký císař a uherský král.
Rudolf II.	1576 – 1611	Syn Maxmiliána II. Také římskoněmecký císař a uherský král. Jako jediný Habsburk si zvolil za sídelní město Prahu. Milovník vědy a umění.

Maxmilián II.	1564 – 1576	Syn Ferdinanda I. Také římskoněmecký císař a uherský král.
Rudolf II.	1576 – 1611	Syn Maxmiliána II. Také římskoněmecký císař a uherský král. Jako jediný Habsburk si zvolil za sídelní město Prahu. Milovník vědy a umění.
Matyáš II.	1611 – 1619	Syn Maxmiliána II. Také římskoněmecký císař a uherský král. Ještě za života bratra Rudolfa začal přebírat jeho moc.
Ferdinand II.	1619	Matyášův bratranec. Ten neměl potomky, a tak byl Ferdinand ještě za jeho života v roce 1617 korunován českým králem.
Fridrich Falcký	1619 – 1620	Wittelsbach. Falcký kurfiřt, který projevoval sympatie k českým protestantským stavům. Zvolen králem byl ale až v době, kdy bylo stavovské povstání v defenzivě.
Ferdinand II.	1620 – 1637	Potlačil české stavovské povstání (na začátku 30ti leté války), zlomil stavovskou monarchii. Následovala rekatolizace společnosti, rozkrádání majetku, konfiskace a politický a ekonomický teror. Doba temna.
Ferdinand III.	1637– 1657	Syn Ferdinanda II. Také císař římský a král uherský. Pokračoval v českých zemích v rekatolizaci a posilování absolutistické moci, ovšem už mírnějšími prostředky.
Leopold I.	1657 – 1705	Syn Ferdinanda III. Také římskoněmecký císař a uherský král.

Josef I.	1705 – 1711	Syn Leopolda I. Již v dětských letech byl korunován uherským (v roce 1687) a římskoněmeckým králem (r. 1690). Českým králem Josef ovšem korunován nebyl.
Karel VI.	1711 – 1740	Syn Leopolda I. Také římský císař a uherský král. Snažil se pragmatickou sankcí zajistit dědictví nejstarší dceři Marii Terezii. Uherský a španělský král.
Marie Terezie	1740 – 1780	Dcera Karla VI. Jediná vládnoucí česká královna. Také královna uherská. O dědictví musela bojovat s Karlem VII. (kurfiřtem bavorským), roku 1743 se nechala korunovat českou královnou.
Karel Albrecht Bavorský	1741 – 1743	Protikrál, římský císař. Po smrti Karla VI. neuznal Pragmatickou sankci, 9. prosince 1741 se nechal provolat českými stavy králem jako Karel III.
Josef II.	1780 – 1790	Syn Marie Terezie. Také římský císař a uherský král, reformátor.
Leopold II.	1790 – 1792	Syn Marie Terezie. Také římský císař a uherský král. Na rozdíl od bratra se nechal českým králem korunovat.

Ve středověku i počínajícím novověku existovaly na našem území paralelně čeština i němčina a žádný jazyk nebyl očividně zvýhodňován (dokládá Jazykový zákon z roku 1615, stanovující mj. to, že každý nový osídlenec do zemí Koruny české musel dát své děti učit česky). Jednalo se o stavovsky pojmávaný státní zájem, který se, přestože nikdy nevstoupil v platnost, dodržoval. Z něho se později zrodily prvky novodobého národního uvědomění. Největší pohromou pro naši mateřštinu se stala doba pobělohorská. V neděli 8. listopadu 1620 se v blízkosti Prahy střetly česká stavovská armáda a dvě armády katolické (armáda císaře Svaté říše římské Ferdinanda II. Štýrského a armáda německé Katolické ligy). Katolické armády po jedné až dvou hodinách zdolaly méně početnou stavovskou armádu.

Po prohrané bitvě začala do českých zemí proudit cizí šlechta, která užívala němčinu. Přestože roku 1627 bylo vydáno Obnovené zřízení zemské, které zrovnoprávnilo němčinu s češtinou, němčina se prosazovala stále víc. Čeština byla postupně vytlačována nejen z nejvyšších společ-

¹⁰ ČORNEJ, Petr, 1992. Panovníci českých zemí. Fragment: ISBN 80-901070-5-2, výtah z knihy

českých funkcí a z oblasti elitní kultury, ale také z veškeré státní správy. Stala se také jazykem vědy a vojska. Na univerzitách se učilo latinsky. Psaná čeština si stále udržovala snesitelnou úroveň jen v jezuitských písemnostech. Na gymnáziích, kde z větší části byla výuka svěřena jezuitům, byla jedním z vyučovacích jazyků. V češtině vycházely knížky lidového čtení, kramářské písně i náboženské výchovné knihy a učebnice. Přes tato fakta docházelo v praktickém životě ke stále silnější germanizaci společnosti. Německý jazyk byl užíván ve styku s vrchností a úřady, v hojně míře docházelo k poněmčování českých jmen měst a obcí, řek apod. I když se český jazyk na slovanských základech vyvíjel od nepaměti, došlo málem k jeho vymizení. Je rozšířeným omylem, že prvním, kdo se veřejně postavil na podporu českého jazyka, byl Bohuslav Balbín, který v letech 1672–1673 vydal knihu *Rozprava na obranu jazyka slovanského, zvláště pak českého*. Již v roce 1610 vytýkal Karel Starší ze Žerotína olomoucké městské radě, že mu napsala proti všem zvyklostem v němčině a hrozí jí, že jí napříště nehodlá odpovídat, nebude-li mu psát česky. Bezprecedentní je pak jazykový zákon z r. 1615 a Okřík Pavla Stránského ze Zap z r. 1618, který je rozsáhlou, podrobnou a agresivní obranou již skutečně žánrově zralou, a to dávno před Balbínem.

V době baroka se z jazykové obrany stává celý žánr. Například i předmluva ke gramatice Václava Jana Rosy Čechořečnost (1672) obsahuje apologetickou část, v roce 1714 píše J. F. J. Ryvola ve stejném duchu předmluvu k puristickému slovníčku *Slovář český*, obsáhlou jazykovou a národní obranu najdeme v anonymní *Zemi dobré, zemi české* (1754). Obranný ráz mají statě v *Poselkyni starých příběhův českých* (Jan František Beckovský, 1700), dokonce i homiletická literatura se touto tematickou v předmluvách zabývá (Daniel Nitsch, *Berla královská*, 1709; Ondřej František Jakub de Waldt, *Chvála jazyka českého*, 1729)^{11, 12}

¹¹ KOUPIL, Ondřej, 2007. *Grammatykáři*. Karolinum, ISBN 9788024613642, s. 117, 190

¹² https://cs.wikipedia.org/wiki/Obrana_jazyka_českého

2.2 NÁRODNÍ OBROZENÍ

Období poloviny 18. století můžeme charakterizovat jako počátek formování národů. Započal proces, kdy si společenské skupiny obyvatelstva začaly uvědomovat svou etnickou a jazykovou příbuznost a fakt, že přestože žijí v rozličných územních a politických celcích, mají společné kořeny. Proces utváření národů započal v Německu, které bylo tehdy rozdrobené do mnoha malých státeků. Začala se rodit idea sjednoceného Německa, vyjádřena v 19. století např. v turnerském hnutí či studentských buršensářstvech.

V podmínkách Rakouské monarchie bylo z hlediska dalšího postavení českého jazyka podstatné rozhodnutí Josefa II. zavádějící němčinu jako úřední jazyk a jazyka vyučovacího. Němčina byla povinně zavedena na všech českých univerzitách, gymnáziích a v tzv. hlavních školách ve velkých městech. Česky se vyučovalo vlastně jen na základních triviálních školách.

V této době si svoji národní identitu začali uvědomovat i Češi. V ovzduší potlačování českého jazyka a zákazu českých folklorních zvyků (například výnos Marie Terezie o zákazu betlémů v kostelích, zákazu mariánských pobožností a zejména poutí, velikonočních zvyklostí, regionálních veselí apod.) se začaly, zejména mezi vzdělanými Čechy, objevovat projevy nespokojenosti se situací, která se projevila prvními snahami o emancipaci Čechů v rámci Rakouské monarchie. Obyčejný lid češtinu sice udržoval, byl ovšem rakouskými zákonnými opatřeními nucen používat němčinu ve styku s orgány vrchnosti a monarchie a v celém vyšším školství.

V „lepších“ vrstvách společnosti byla čeština považována za méněcenné vyjadřování a českému jazyku hrozilo nebezpečí zániku. Nebylo v silách prostých lidí, aby tomu zabránili. Obhajobu jazyka a národní identity museli převzít intelektuálové. Dnes je nazýváme národními buditeli. Zdroje pro svoji činnost nalézali nejčastěji v české minulosti a také v jiných slovanských národech, hlavně v Rusku. Vznikla slavistika, nauka o slovanských národech a slovanské vzájemnosti a stala se další teoretickou oporou zdejšího národního obrození, protože podporovala právo českého národa na svébytnou existenci s daleko silnějším akcentem. Čeští národní buditelé měli ohromný vliv na lidové masy a vzbudili v nich zájem a nadšení pro českou věc. Výsledkem byl vznik českého nacionalismu a novodobého českého národa. Velký vliv na probouzení společnosti měly divadelní hry uváděné v češtině a vznik českých provizorních divadel. Významnou roli sehrála literární tvorba.

2.3 VÝZNAMNÍ NÁRODNÍ BUDITELÉ A JEJICH TVORBA

Tabulka 2.2. Národní buditelé a jejich tvorba.

Buditel	Období života	Zařazení	Přínos <ul style="list-style-type: none"> • Příklady z díla
Josef Dobrovský	1753 – 1829	kněz filolog historik	Zakladatel vědecké bohemistiky a slavistiky. Svým mnohostranným dílem předznamenal i podnítil české národní obrození. <ul style="list-style-type: none"> • Kritické pokusy očistit starší české dějiny od pozdějších smyšlenek • Spis o slovanských apoštolech Cyrilovi a Metodějovi • Objasnil vznik českého překladu bible a jeho poměr ke staršímu překladu staroslověnskému. • Mluvnice češtiny
František Palacký	1798 – 1876	historik politik spisovatel	Zakladatel moderního českého dějepisectví. Má přezdívku Otec národa. <ul style="list-style-type: none"> • Život J. A. Komenského • Okus české terminologie filosofické • Geschichte von Böhmen • Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě • Popis království Českého
Josef Kajetán Tyl	1808 – 1856	dramatik režisér herec překladatel spisovatel novinář	V roce 1833 založil Kajetánské divadlo, kde se hrály především česká díla. Roku 1846 odešel do Stavovského divadla, kde působil jako dramatik. Řídil noviny Květy, Pražský posel, Sedlské noviny. <ul style="list-style-type: none"> • Pražský flamendr • Chudý kejklíř • Paličova dcera • Strakonický dudák • Tvrdohlavá žena • Jiříkovo vidění • Čert na zemi • Jan Hus • Žižka z Trocnova • Krvavé křtiny

			<ul style="list-style-type: none"> • Fidlovačka aneb ... • Paní Marjánka, matka pluku • Slepý mládenec • Dekret kutnohorský
Karel Hynek Mácha	1810 – 1836	básník prozaik	<p>Zakladatel moderní české poezie (romantismus). Všechna díla kromě Máje byla vydána až po jeho smrti.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Máj • Cikáni • Spisy • Pout' krkonošská • Návrat • Klášter sázavský • Rozbroj světů • Sen
Václav Kliment Klicpera	1792 – 1859	spisovatel dramatik herec	<p>Byl humanitním profesorem v Hradci Králové, později Akademického gymnázia v Praze. Mezi jeho žáky patřili Karel Jaromír Erben, Josef Jaroslav Langer, Josef Kajetán Tyl, Josef Václav Frič, Vítězslav Hálek, Jan Neruda. Napsal přes 20 divadelních her.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Blaník • Divotvorný klobouk • Hadrián z Římsů • Každý něco pro vlast • Rohovín Čtverrohý • Zlý jelen • Žižkův meč • Ptáčník • Eliška Přemyslovna • Příchod Karla IV. do Čech • Svatý Ivan
Prokop Chocholoušek	1819 – 1864	novinář spisovatel	<p>Autor romantické historické prózy z českých a jihoslovanských dějin, známý i jako satirik.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vanda • Pole Kosovo • Dcera Otakarova • Palcěřík

			<ul style="list-style-type: none"> • Soběslav • Křižáci • Templáři v Čechách • Jih
František Ladislav Čelakovský	1799 – 1852	básník kritik překladatel	<p>Studoval a připomínal český národ v kontextu slovanského původu.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Slovník polabských Slovanů • Dodatky ke slovníku Josefa Jungmanna, • Jazykozpytné rozmlouvání o jménu Slovan • Čtení o srovnávací mluvnici slovanské • Všeslovanské počáteční čtení • Z písemnictví ruského
Josef Jungmann	1773 – 1847	filolog lexikograf spisovatel překladatel	<p>Zasloužil se o založení prvního českého vědeckého časopisu Krok, kolem kterého se vytvořila skupina českých obrozenců, která je nazývána Jungmannovou básnickou a vědeckou školou. Vydal své životní dílo Slovník česko-německý. Ten se spolu s Dobrovského dílem Zevrubná mluvnice česká stal základním kamenem spisovné češtiny.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Od počátku až po vymření Přemyslovců • 1306 – až do Husa • Od Husa po rozšíření knihtisku • Od přemožení nekatolické strany do zavedení němčiny do škol a úřadů • Josefa Jungmanna Slovesnost • Josefa Jungmanna Historie literatury české • Oldřich a Božena
Jan Evangelista Purkyně	1787 – 1869	lékař biolog básník filosof	<p>Celý život se věnoval lékařské vědě a básnické tvorbě.</p> <p>Mimo jiné se zapojil do vzniku tělovýchovné organizace Sokol v Praze. Jeho překlady z Friedricha Schillera zůstaly až do konce 19. století nepřekonány. Věnoval se také básnické tvorbě pro děti.</p>

Magdalena Dobromila Rettigová	1785 – 1845	spisovatelka, básnířka, autorka divadelních her	Do svých 18 let neuměla česky. Vdala se za spisovatele s buditele Jana A. S. Rettiga, tvořila ve východních Čechách. <ul style="list-style-type: none"> • Pět domácích kuchařek • divadelní hra Bílá růže Knihy <ul style="list-style-type: none"> • Chudobičky • Kafičko • Mařenčin košíček
Božena Němcová	1820 – 1862	spisovatelka sběratelka pohádek	Bývá řazena k pozdnímu romantismu nebo ranému realismu, většinou je však umisťována na rozhraní těchto dvou směrů. <ul style="list-style-type: none"> • Babička • Divá Bára • Pohádky • Obrazy ze života.
Karel Jaromír Erben	1811 – 1870	spisovatel básník historik právník sběratel pohádek	Je znám především jako sběratel lidové poezie a prózy. V ústní lidové slovesnosti hledal odraz starých slovanských mýtů, které byly lidovým podáním zakryty. <ul style="list-style-type: none"> • Prostonárodní české písně a říkadla • Sto prostonárodních pohádek a pověstí slovanských • Kytice z pověstí národních • Mladší bratr • Večer • Tulák • Příspěvky k dějepisu českému, sebrané ze starých letopisů ruských • Sebrané spisy Jana Husa

Zdroj ¹³

¹³ Tuto tabulku českých národních buditelů jsme sestavili vlastním výběrem z více tištěných a elektronických, volně přístupných internetových zdrojů

2.4 VÝVOJ V 19. STOLETÍ A ČESKÁ LITERATURA V TÉTO DOBĚ

Tabulka 2.4 Přehled panovníků 1. poloviny 19. století.

Panovník	Období vládnutí	Charakteristika
František I. Rakouský	1792 – 1835	Syn Leopolda II. Také uherský král, římský císař (do 1806), poté rakouský císař (od 1804).
Ferdinand V. Dobrotivý	1835 – 1848	Syn Františka I. Také rakouský císař a uherský král. V roce 1848 byl odstaven od českého trůnu a abdikoval ve prospěch synovce Františka Josefa I. Poslední korunovaný český král.
František Josef I.	1848 – 1916	Synovec Ferdinanda V. Také rakouský císař a uherský král. Českým zemím vládl více jak 60 let, z vnitropolitických důvodů se však nedal korunovat českým králem.

České země byly do roku 1804 součástí Rakouské monarchie, poté do roku 1867 Rakouského císařství a následně od roku 1867 Rakouska-Uherska. Probouzení českého národního vědomí se odehrávalo v nekonzistentním prostředí měnícího se státu, v situaci, kdy sílil vliv německé kultury. Za kořeny počátku národního sebeuvědomění můžeme považovat násilné rozšiřování němčiny v pobělohorské době a potlačování českého jazyka nejen v kulturním, ale i praktickém životě. Ve vědomí Čechů postupně sílily myšlenky na vlastní historii a slovanský původ a rostla nespokojenost s potlačováním mateřského jazyka, což sehrálo rozhodující roli v procesu obnovy českého národního uvědomění. Jak jsme uvedli výše, intelektuální vědeckou úlohu v tomto procesu sehráli vzdělaní národní buditelé. Z přehledu jejich děl vidíme, že práce na posílení pozice českého jazyka (a národa) probíhaly v širokém záběru do společnosti, na vědeckém, kulturním a jazykovém poli. Vznik slavistiky vnesl do procesu obrody další teoretický argument starobylé slovanské tradice a pomohl prosazovat obrozenecké myšlenky ještě účinněji. Tím se vliv národního buditelství přenesl do širokých vrstev obyvatelstva, což bylo pro český národ nakonec rozhodující. Bez široké podpory lidí by úsilí národních buditelů zůstalo jen neúspěšnou epizodou v historii boje za zachování českého národa.

2.5 ČESKÁ LITERATURA V 19. STOLETÍ

Národní obrození započaté nezřetelně v polovině 18. století dosáhlo v 19. století svého vrcholu. V bitvě za zachování českého národa se stalo nejdůležitějším faktorem. Rozšířilo se české písemnictví, vznikla kulturní a literární díla se širokým záběrem do české populace. Z literárního hlediska se v tomto období prostřídaly umělecké směry romantismus, neoromantismus a realismus. Národní buditelé se opírali o českou a slovanskou historii, lidovou slovesnost a folklor, čerpali z nich a tím určovali ráz svých děl. Svůj přínos české věci dodala jazykověda, ustavila se pravidla spisovné české řeči, čímž se vytvořilo vědecké zázemí pro použití češtiny v náročnější literatuře. Rozvíjely se próza, poezie, publicistika, divadelní činnost. Tato buditelská činnost nezůstala bez odezvy v politických kruzích. Pozice českého národa viditelně sílila.

Výběr následujících autorů a děl nemá za cíl popsat literární a dramatickou produkci podrobně. Je vybrán tak, aby vystihl charakter tehdejší literatury a je sestaven s vědomím, že vedle vyjmenovaných bylo mnoho autorů a prací, které zde nejsou obsaženy.

Pro první polovinu století je typický zápis lidových pohádek. Zde můžeme uvést osobnosti jako Karla Jaromíra Erbena, který sestavil a publikoval České pohádky a Boženu Němcovou, která uspořádala nasbíraný materiál ve sbírce Národní báchorky a pověsti.

Ve druhé polovině století se do popředí dostává próza. Vznikají romány s historickou, městskou a vesnickou tematikou. Jmenujme například: Jan Neruda s dílem Povídky malostranské (1878), Karolína Světlá s dílem Vesnický román (1867), Kříž u potoka (1868) a Černý Petříček (1871), Jakuba Arbes s romanetem Svatý Xaverius (1873). Realistický směr se zaměřuje na historická témata a na vesnické prostředí. Autoři realistické vesnické prózy jsou Karel Václav Rais, známý díly Výminkáři (1891), Kalibův zločin (1892) a Zapadlí vlastenci (1894), a dále Karel Klostermann, autor díla V ráji Šumavském (1893). Historickou tematikou se zabýval Alois Jirásek, který napsal Filozofskou historii (1878) a Proti všem (1894). Podobné téma zpracoval i Václav Beneš Třebízský v díle Bludné duše (1879).

Pokud jde o poezii, dominovala spíše v první polovině století. Jako příklady uvádíme Jana Kollára a jeho díla Básně, Slávy dcera (1824), Františka Ladislava Čelakovského - Ohlas písní ruských (1829) a Ohlas písní českých (1839).¹⁴ Významnými romantickými autory byli Karel Hynek Mácha se svým dílem Máj (1836) a Karel Jaromír Erben - Kytice (1835). Kolem roku 1860 vznikla skupina básníků hlásících se k odkazu Karla Hynka Máchy zvaná Májovci.¹⁴

¹⁴ Česká literatura [online]. Dostupné z:

https://www.skolaauto.cz/wpcontent/uploads/2018/09/OD_Ceska_literatura.pdf, prezentace, s 6 - 12

Patřili tam např. Vítězslav Hálek - Večerní písně (1859) a V přírodě (1874) a Jan Neruda - Hřbitovní kvítí (1858), Kniha veršů (1868) a Písně kosmické (1878). Vedle Májovců vznikly básnické skupiny kolem almanachu Ruch a časopisu Lumír – Ruchovci a Lumírovci.

Svatopluk Čech - Slavie (1882), Lešetínský kovář (1883) a Jitřní písně (1887), Jaroslav Vrchlický - Eklogy a písně (1880), Sonety samotáře (1885) a Okna v bouři (1894), Josef Václav Sládek - Básně a Jiskry na moři (1880), Na prahu ráje (1883) a Zlatý máj (1887, určeno dětem) Julius Zeyer – Vyšehrad (1878).

K dramatu poznamenáme, že k rozvoji české dramatické tvorby došlo až v průběhu národního obrození. Do té doby prakticky neexistovaly české divadelní hry a pokud se někde česky hrálo, pak se jednalo o překlady. S obrozováním národa začala vznikat česká (především ochotnická) divadla a objevuje se původní český dramatický repertoár. Václav Kliment Klicpera - Rohovín Čtverrohý (1817), Divotvorný klobouk (1821), Hadrián z Římsů (1821). Představitelem loutkařství se stal Matěj Kopecký - Doktor Faust a Strýček Škrhola. Významným dramatikem této doby je Josef Kajetán Tyl - Fidlovačka aneb Žádný hněv a žádná rvačka (1834), Strakonický dudák aneb Hody divých žen (1847) a Paličova dcera (1847), Vítězslav Hálek - Král Vukašín (1862), Ladislav Stroupežnický - Naši furianti (1887), Zvíkovský rarášek (1883) a Paní mincmistrová (1885), Alois a Vilém Mrštíkovi - Maryša (1891).

3. DĚJINY RUSKA A RUSKÝ FOLKLOR

3.1 DĚJINY RUSKA

Dějiny Ruska začínají v raném středověku příchodem východních Slovanů. V průběhu generací se z nich později staly samostatné národy Ukrajinců, Rusů a Bělorusů. První zprávy o Rusku a Rusech pocházejí z 6. století. Až do roku 862 není možné hovořit o jakémkoli státním útvaru na těchto územích. Jeho obrysy se začaly projevovat pomalu, až po založení města Novgorod (jeho zakladatelem byl bájný bojovník Rurik). Leží v západní části Ruska, asi 160 km od Petrohradu a stal se historicky prvním hlavním městem nového státu. Roku 882 založil kníže Oleg slovanské město Kyjev a dal tak vzniknout státnímu útvaru Kyjevská Rus.

Poznámka: Slovo Kyjevská přidali do názvu teprve historici (v 19. století), aby zřetelně oddělili část dějin Ruska, kdy byl Kyjev hlavním městem Ruska. Do té doby představovala Kyjevská Rus jediné Rusko a jmenovala se Rus - starorusky Рѹсь. ^{14a}

^{14a} Wikipedia, Dějiny Ruska. [online]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Dějiny_Ruska

Nový státní útvar dobře prosperoval, v zemi začalo přijímat křesťanství. Přesto, hlavně z důvodu soupeření státní moci s vlivnými kyjevskými knížaty, se země postupně rozpadala na menší celky, a ztrácela svou kompaktní sílu.¹⁵ Ve 13. století (1237 – 1240) došlo k invazi mongolských kmenů do Kyjevské Rusi. Mongolové si zemi podrobili a zatížili ji daněmi. Kyjevská Rus se stala součástí Zlaté Hordy. Mongolská invaze usnadněná rozpadem Kyjevské Rusi měla, jak se později ukázalo, nedozírné následky na uspořádání východní Evropy, včetně rozdělení východních Slovanů na 3 národy a území, Rusko, Ukrajina a Bělorusko.)¹⁶

Nejvýznamnější návaznost na Kyjevskou Rus má především Rusko, protože mu až do 16. století vládla nepřetržitě dynastie novgorodské větve Rurikovců. Ta vedla ruská města k odboji proti Mongolům a začala sjednocovat ruská města pod Moskvu, z čehož vznikl stát známý nejprve jako Moskevské velkoknížectví a později jako Ruské carství s vládcem titulovaným jako car celé Rusi. Poslední carové z rodu Rurikovců vládli Rusku až do 16. století.

Rozvoj Moskevského knížectví, znamenal zisk stále většího území a poté i nezávislosti na mongolské Zlaté hordě. V 16. století se moskevští vládcové začali titulovat jako carové (císaři) v návaznosti na zaniklou Byzantskou říši. Za vlády Ivana IV. zvaného Hrozný došlo k razantní územní expanzi na sever a na východ, kde byl dobyt Kazaňský chanát. Do této doby také spadá státem organizovaný teror zvaný opričnina. Po smrti Ivana IV. a jeho pozdějšího nástupce Borise Godunova se Rusko dostává do krize, jež byla ukončena nástupem dynastie Romanovců. Jeden z nejvýznamnějších carů Petr I. Veliký dosáhl dalších územních zisků a provedl také rozsáhlé hospodářské a vojenské reformy. Další významnou panovnicí byla carevna Kateřina, za jejíž vlády došlo k dalšímu rozmachu ruské moci (zejména na úkor Polska, které roku 1795 úplně zaniklo a bylo rozděleno mezi Rusko, Prusko a Habsburskou monarchii).

Po Velké francouzské revoluci se Rusko snažilo prosazovat svůj vliv v řadě zemí Evropy s cílem zamezit jakýmkoliv revolučním změnám. Po prohrané krymské válce mezi Ruskem na jedné straně a Velkou Británií, Francií, Sardinským královstvím a Osmanskou říší na straně druhé se rozhodl car Alexandr II. přistoupit na několik opatření, která měla za cíl reformovat ruský stát a společnost. Roku 1861 tak byl zrušen ruský systém nevolnictví, nicméně princip samoděržaví, tj. neomezené moci panovníka, zůstal zachován.¹⁸

¹⁵ HAVLÍK, Lubomír, E., 1987. Slované státní útvary raného středověku. Academia 1987, s. 25

¹⁶ PEČENKA, Marek a LITERA, Bohuslav, 2011. Dějiny Ruska v datech. Praha: Dokořán 2. vydání, ISBN 978-80-7363-600-5., s. 115

¹⁷ PICKOVÁ, Dana, 2007. O počátcích státu Rusů, in: Historický obzor, Praha: Vydavatelství Neptun DeskTopPublishing, 2007, 18-253-261, ISSN 1210-6097, s. 77-90

V kapitole o literatuře v českých zemích jsme se nezmínili o 20. století, protože lidová pohádka v této době měla u nás již své pevné místo a nebyla nijak potlačována. Historii 20. století v Rusku stručně připomínáme, protože v období po Velké říjnové socialistické revoluci a pozdějším kultu osobnosti se ruská lidová pohádka dostala do pozadí. Nebyla nejvíce žádaným žánrem, protože pro potřeby státu nebyla dostatečně ideologická a v žánru literatury pro děti se upřednostňovala díla socialistických autorů. Povinnou četbou byly básně Samuila Maršaka nebo knihy Arkadije Gajdara *Timur a jeho parta* a *Čuk a Gek*. Dalšími představiteli sovětské dětské literatury byli Lev Kassil (Švambranie), Jurij Oleša (Tři tloušťci), Nikolaj Nosov (Série o Neznámkovi) nebo autor didaktických příběhů o zvířatech Vitalij Bianki. Tato díla neměla s lidovými pohádkami nic společného. K plnému uplatnění ruských lidových pohádek došlo až po uvolnění společenského klimatu v zemi.¹⁸

3.2 RUSKÝ FOLKLOR

V kapitole o českém folkloru jsme dospěli k závěru, že folklorní mapa České republiky dělí zemi na folklorní oblasti, z nichž každá je typická svým vlastním lokálním folklorem. Zobecníme-li tento závěr úvahou o velikosti ruského folklorního prostoru, vezmeme-li do úvahy expanzi Slovanů do tak veliké země a jejich následnou asimilaci s původním obyvatelstvem, nutně dojdeme k závěru, že ruských folklorních kulturních oblastí, od sebe velmi vzdálených a odlišných, je velmi mnoho. Máme-li v této práci pojednat o ruských a českých pohádkách, musíme proto vymezit folklorní oblast pohádek, o kterých budeme hovořit. Pro účely této práce jsme si vymezili Rusko ve smyslu oblasti původní Kyjevské Rusi s pozdější moskevskou správou, území linie Petrohrad, Kyjev, Moskva s vyloučením později rozšířených prostor na východě a jihu Ruska.

Srovnáme-li českou a ruskou historii z hlediska vývoje mateřských jazyků, dospějeme k podstatnému rozdílu. Zatímco pro udržení identity českého národa a jeho jazyka v soupeření s německým vlivem (který se snažil až do poloviny 19. století český jazyk potlačit) bylo nutné projít bojem o jeho zachování, Rusko se podobné dramatické etapě vyhnulo (i když také ne úplně, jak popíšeme později v kapitole Osvícenství v Rusku). Na nově získaných územích se v průběhu vývoje naopak prosazovala ruština, která se stala úředním a vyučovacím jazykem i tam, kde tomu tak původně nebylo. Autorka se domnívá, že s trochou nadsázky lze ruský vliv na rozšířených územích přirovnat k vlivu německému u nás.

¹⁸ ŠVANKMAJER, Milan, 2004. Dějiny Ruska. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, ISBN 80-7106-658-3 s. 190

Přesto se i v Rusku objevili badatelé a sběratelé folkloru, kteří si – ovlivňováni mj. činností sběratelů ze západních zemí – uvědomovali potřebu přenosu lidové slovesnosti do ruské literatury. Jmenujme například: Kirša Danilov, sběratel eposů, Pavel Nikolajevič Rybnikov - legenda v ruské etnografii. Dlouho se věřilo, že dávné ruské byliny zanikly s vypravěči, ale Rybnikov dokázal shromáždit a přepsat jen v oblasti Petrohradu lidové příběhy, které vydaly na celou knihu. Později se dostal do povědomí Alexandr Fjodorovič Hilferding (1831 – 1872), který bojoval za zachování lexiky a zvyků venkova a smyslu její existence (popsal v práci „Venkovská komunita“). V roce 1871 doplnil sbírku Rybnikovova folklóru o 318 eposů od 70 vypravěčů. Pjotr Vasiljevič Kirejevskij sbíral lidové písně, čerpal je z různých ruských oblastí. Svou prací inspiroval mnoho spisovatelů, jako například Puškina, Gogola, Sobolevského, Pogodina a další. Hledal paralely mezi ruskou historií a historií Slovanů, stal se slavistou. Nikolaj Jevgrafovič Palčikov se specializoval na písně. Jeho první soubor 125 písní různých žánrů získal obrovský zájem a stala se významným mezníkem ve studiu ruské lidové hudby.

3.3 ŽÁNRY RUSKÉHO FOLKLORU

K základním žánrům ruského folkloru patří:¹⁹

- Vajky (басни)
- Byliny, eposy, pověsti a legendy (былины, эпосы, мифы, легенды)
- Anekdoty (анекдоты)
- Dětský folklór (dětské písničky, říkanky, ukolébavky) (песенки, стишки, колыбельные)
- Hádanky a jazykolamy (загадки, скороговорки)
- Duchovní lyrika (духовная лирика)
- Obřadní písně (обрядовые песни)
- Pracovní písně (рабочие песни)
- Historické písně (исторические песни)
- Přísloví a pranostiky (пословицы и приметы)
- Pohádky (сказки)
- Častušky (частушки)

¹⁹ KOLPAKOVA, Natalja Pavlovna, 1953. Kniha o ruském folklóru. Praha: Svět sovětů, s 11

Poznámky:

Byliny – obvykle popisují hrdinské činy bohatýrů (například Ilja Muromec, Dobryňa Nikitič, Aljoša Popovič, Volch Vseslajevič, Mikula Seljanovič, či Svjatogor.²⁰

Častuška – lidová píseň s žertovným obsahem a veselou melodií.

4. POHÁDKA JAKO LITERÁRNÍ ÚTVAR

*Pohádka je nepříliš dlouhý literární útvar, jehož podstatou je vyprávění s dobrým koncem, většinou je v ní kouzlo či nadpřirozená bytost. Bývají nadčasové, nemívají konkrétní dějiště.*²¹ Takto formulovaná definice vystihuje pohádku vcelku dobře, pokud jde o to, jak je vnímána v široké veřejnosti. Pokud chceme na pohádku nahlédnout vědecktěji, pak s touto definicí nevystačíme.

Příruční slovník české literatury od počátků do současnosti²² nabízí jinou definici pohádky jako *epického útvaru lidové slovesnosti, méně často nazývaného také báchorkou, který procházel ústním předáváním z generace na generaci a později byl sběrateli folkloristiky v nějaké podobě (nebo častěji v několika různých podobách) zaznamenán.*

Při další práci s pohádkou ovšem nevystačíme ani s touto definicí. Prezentuje totiž pouze jeden ze dvou základních typů pohádky, a to pohádku tradiční (lidovou). Vůbec nevystihuje pohádky autorské. Docházíme tím k závěru, že pro literární bádání je třeba popsat pohádky obšírněji. Zatímco lidová pohádka je literární útvar vycházející z lidové slovesnosti, u autorských pohádek tak tomu není.

S pokusem definovat pohádku se nevyrovnal ani velký teoretik pohádky John Ronald Reuel Tolkien. Napsal k tomu:²³

„Nebudu se pokoušet ji ani definovat, ani ji přímo popisovat. Říše pohádek leží daleko a hluboko a vysoko a je plná mnoha rozličných věcí: lze tu nalézt všeliká zvířata a ptáky, bezbřehá moře a nespočet hvězd, krásu, jež očarovává, a na každém kroku nebezpečí, radost

²⁰ https://cs.wikipedia.org/wiki/Bylina_pověst

²¹ cit. Portál Čeština ve slovníku, 2019. Pohádka [online]. Dostupné z: <https://www.cestinaveslovníku.cz/pohadka>

²² cit. CHALOUPEK, Otakar, 2005. Příruční slovník české literatury od počátků do současnosti. Centa, ISBN 80-86785-03-3, s. 5

²³ TOLKIEN, John Ronald Reuel, 1997. POŠUSTOVÁ-MENŠÍKOVÁ, Stanislava, Příběhy z čarovné říše.

Praha : Mladá fronta, ISBN: 80-204-0668-9, s 11

i smutek, ostré jak meč. Člověk se snad může považovat za šťastného, že do té říše zabloudil, avšak samo její bohatství a podivuhodnost poutají jazyk poutníka, jenž by o nich chtěl vyprávět. Pohádkovou říši nelze polapit do sítě slov, vždyť jednou z jejích vlastností je nepopsatelnost, i když ne nepostřehnutelnost.“ Konstatujeme, že lidová pohádka je **neintencionálním** útvarem – nebyla určena pro děti, na rozdíl od autorské pohádky, která je domyšlena prací konkrétního autora a je určena dětem. Autor do ní vnesl vlastní děj, někdy ji přesněji dobově či místně zařadil, vyprávěného příběhu se držel podle vlastního uvážení. Autorské pohádky jsou zpravidla určeny pro děti, neboli **intencionální**. Existují i výjimky, například bratři Grimmové, H. Ch. Andersen. Jejich pohádky byly původně psány pro dospělé, dnes je čtou i děti.

V závěru této kapitoly uvádíme rozdíl mezi intencionální literaturou pro děti, která je určena dětskému čtenáři záměrně, a neintencionální literaturou pro děti, která byla psaná původně pro dospělé, ale dnes ji čtou děti. Může přitom probíhat i opačný proces – např. dětem původně určené Jiráskovy Staré pověsti české jsou oblíbené i mezi dospělými. Aspekty odlišující lidové a autorské pohádky uvádíme v tabulce 4.1.

Tabulka 4.1 Vybrané aspekty odlišující lidové a autorské pohádky ²⁵

srovnávací prvek	lidová pohádka	autorská pohádka
intencionalita	neintencionální	zpravidla intencionální, existují výjimky (H. Ch. Andersen)
časoprostor	neurčitý	zcivilněný i neurčitý
jazykové formule	ustálené bylo, nebylo; za devatero horami; byl jednou jeden král a ten měl tři syny atp.	někdy přebírané z lidových pohádek, ovšem modifikované, volně upravené
zdroj v lidové slovesnosti	ano	zpravidla vůbec, někdy jen volná inspirace (v literárních kompilacích)

První českou autorskou pohádkou je kniha Jana Karafiáta Broučci (1876). Z významných autorů vlastních pohádek jmenujme: Karel Čapek – Devatero pohádek a ještě jedna od Josefa Čapka, Velká pohádka doktorská, Josef Čapek, – Povídání o pejskovi a kočičce, Karel Poláček – Edudant a Francimor, Vladislav Vančura – Kubula a Kuba Kubikula, Jan Werich – Fimfárum, Václav Čtvrtek – Knihy o Rumcajsovi.

²⁵ ČENKOVÁ, Jana, 2006. Vývoj literatury pro mládež a její žánrové struktury. Praha: Portál, s. 60

4.1 HLEDISKA KATEGORIZACE LIDOVÝCH POHÁDEK

1. Pokud jde o lidové pohádky, můžeme je rozdělit do dvou základních skupin podle způsobu autorské adaptace na **pohádky adaptované klasicky** a na **pohádky adaptované autorsky**.

Autoři klasicky adaptovaných pohádek se pokud možno věrně drželi příběhů lidové slovesnosti, odchylovali se od nich málo a to jen v nutných případech. Patří mezi ně: u nás - Karel Jaromír Erben; v Německu - bratři Grimmové; v Rusku - Alexandr Nikolajevič Afanasjev; v Srbsku - Vuk Stefanović Karadžić. Tito autoři přistupovali k přepisu lidové slovesnosti vědeckěji, než sběratelé autorsky adaptovaných pohádek. Ti vyprávěné příběhy upravovali podle vlastní úvahy, doplňovali je o vlastní zápletky i postavy. Touto metodou pracovali například: U nás - Božena Němcová (Národní báchorky a pověsti, Slovenské pohádky a pověsti), František Hrubín (Špalíček pohádek), Jana Drda (České pohádky) atd., v Itálii - Giambattista Basile (Pentameron), ve Francii - Charles Perrault (Pohádky matky Husy). Srovnáme-li jejich pohádky s klasicky adaptovanými, jsou vůči vyprávěným příběhům méně podobné, méně autentické.

2. Lidové pohádky můžeme rozlišovat podle žánrového pohledu na:

Zvířecí, v nichž vystupují zvířecí protagonisté. Bývají nesprávně zaměňovány za bajky, zvířata v nich ovšem nejsou alegorizována. Můžeme je dále dělit na pohádky blízké kouzelným (Pták ohnivák a liška Ryška), pěstounské – cílené na děti s výchovným motivem (O neposlušných kůzlátkách), kumulativní – s řetězově se opakujícím motivem (O veliké řepě), etiologické – dávající odpovědi na otázku „proč?“ (Proč pes nenávidí kočku)

Kouzelné, v nichž postava morálně čistého člověka přemůže nástrahy zla a prokáže odhodlání ducha i čistotu srdce. Mnohdy hrdinovi na této cestě pomáhají magické síly dobra, které mu propůjčují kouzelné předměty. Do kouzelných pohádek pronikly pohanské motivy z hluboké historie, jakož i motivy křesťanské. Jde o nejoblíbenější kategorii pohádek.

Legendární: Protagonisty legendární pohádky jsou **biblické postavy**, zejména Ježíš Kristus a svatý Petr, kteří chodí po světě coby poutníci a dohlížejí na to, zda jsou lidé poslušni božího přikázání. Svatý Petr v této dvojici vystupuje jako ten "hloupý", který musí být od svého mistra morálně a duchovně veden. V některých legendárních pohádkách se po Ježíšově boku objevuje také postava Jidáše.

Novelistické. Novelistická pohádka je vývojově nejmladší druh lidové pohádky. Její vznik je datován do období pozdního středověku a do renesance. Hrdina novelistické pohádky již není tak morálně čistý jako hrdina kouzelné pohádky. Když to nejde jinak, lže, podvádí, vymýšlí si. Novelistický hrdina sleduje svůj prospěch i na úkor pravidel morálky. Zlo již není fyzicky

likvidováno jako v kouzelné pohádce. Nositel zla je zesměšněn, uvězněn (v ruských pohádkách vyhnán na Sibiř), vyhoštěn z města nebo donucen k trestu.²⁶

5. ČEŠTÍ A RUŠTÍ SBĚRATELÉ LIDOVÝCH POHÁDEK

Fenomén sběratelství, jak bylo vysvětleno v předchozích kapitolách, souvisí úzce s umělecko-filosofickým obdobím **romantismu**. Tento směr vznikl v éře osvícenství, jehož cílem ve všech evropských zemích bylo především modernizovat společnost a změnit politicko-ekonomické podmínky počátku 19. století. Romantismus vznikl jako nutná filosofická protiváha k chladnému technokratismu osvícení a ovlivňoval spíše uměleckou a duševní sféru společnosti. Romantičtí intelektuálové připomínali vlastní národní historii a podporovali národní nacionalismus. Společným znakem ve všech zemích bylo zdůrazňování národní identity, někde spojené s bojem se silnou cizí kulturou, ovšem i v zemích, kde se tento problém nemusel řešit, byla jedním z motivů snaha o zvýšení prestiže národního státu.

Urychlovaly se integrační procesy, kde se menší, různě roztroušené útvary se společnými znaky spojovaly do vyšších kulturních, ekonomických celků a politických celků. Někteří badatelé nazývají tento proces jako etapu přechodu od národnosti k národu. Na charakter a zejména průběh osvícenství měli velký vliv vládnoucí panovníci, podle toho, do jaké míry si přáli společnost změnit a modernizovat a jak nakloněni byli liberizaci poměrů v ní. Rozhodující kořeny prováděných změn musíme ovšem hledat především v chování a náladě širokých lidových mas. Nespokojenost s existujícím stavem vedla k projevům občanské neposlušnosti a povstáním, které ohrožovaly samotné vládnoucí vrstvy. K aktivitě se vybudily intelektuální síly národa, které na nálady a chování obyvatelstva zpětně působily. Jedním ze společných rysů osvícenství a romantismu byla práce na kultivaci národního jazyka a stanovení jeho pravidel, položení základů k vytvoření spisovné řeči.

5.1. OSVÍCENSTVÍ A ROMANTISMUS V RUSKU

Osvícenství v Rusku započalo v době panovníka Petra Velikého (1682 – 1725). Ne bezdůvodně se o caru Petrovi hovoří jako o velkém reformátorovi ruského státu. I on už měl dost podceňování státu a jeho nízké ekonomické i kulturní úrovně, a chtěl z Ruska udělat moderní

²⁶ Pánková Vladimíra, 2020. Teze k didaktice literatury pro ZŠ, ZČU FPE

zemi, jež bude podobná vyspělým státům západní Evropy, které sám navštívil. Rozhodl se přebudovat Rusko v osvícený stát. Stálo to hodně bojů (ať už proti vlastní konzervativní šlechtě nebo proti nebezpečným Švédům), ale nakonec se mu určité změny přece jen povedly. Přesto se však Rusko od typických západoevropských států v něčem lišilo. Chyběla zde tolerance, protože autokratický způsob vládnutí ji přímo popíral. Kdo nesouhlasil a reptal, byl perzekuován. Co se Petrovi Velikému nepodařilo, je zrušení nevolnictví. Na rozdíl od ostatní Evropy k němu v Rusku došlo až o sto let později. Přesto se Rusko za Petra zmodernizovalo a přiblížilo západním zemím. V období Petrova panování vystoupili na obranu jeho reformy významní ruští intelektuálové. Tatiščev, Kantemir, Trediakovskij a Lomonosov. Ruské osvícenství této doby zatím ignorovalo fakt stále sílícího útlaku rolnictva, soustředilo se na překonání hospodářské zaostalosti země a formování národní kultury. K největšímu rozmachu osvícenství v Rusku došlo za vlády Kateřiny II. Veliké (1729 – 1796) a navazujícím období. Preferování kapitalistické průmyslové výroby na úkor vesnického obyvatelstva a nesnesitelný útlak vesnice i s jejich vesnickou šlechtou vedl v polovině 18. století k otevřené válce pod vedením kozáka J. I. Pugačova (Крестьянская война, 1773—1775). V napjaté politické situaci společnosti se na konci 18. století zformovala definitivně ruská osvícenská filosofie. Na rozdíl od prvních osvícenců z doby Petra Velikého bylo jejím obsahem odstranění feudálně nevolnické soustavy, zrovnoprávnění rolnictva s průmyslovou výrobou a vybudování hospodářsky vyváženého státu. Nositelkou nové osvícenské filosofie nebyla buržoazie (jako na Západě), ale pokroková ruská šlechta. I v Rusku nastoupil romantismus a začala se rozvíjet ruská literatura čerpající z ruské historie a vlastního folkloru. Nebylo to však bez problémů.

Dříve jsme uvedli, že na rozdíl od českých podmínek nebylo v ruských podmínkách nutné svést dramatický boj o zachování ruštiny. Toto tvrzení nemůžeme nechat bez poznámky. Také v Rusku došlo k „zavlečení“ francouzštiny do nejvyšších společenských vrstev. Nebylo to ovšem vlivem násilné činnosti Francie, nýbrž dobrovolným přejímáním francouzského koloritu, ve snaze přiblížit se Západu. Rozdílným faktorem proti českým zemím byl fakt, že lidové masy nebyly k přejímání francouzštiny nijak násilně nuceny, naopak. Módní užívání francouzštiny upevňovalo ve vyšších vrstvách vědomí jejich leckdy snobské „nadřazenosti“, které záměrně pěstovali ve smyslu „odlišovat se”.²⁷ Postupně se ovšem rozdíl mezi vyššími třídami a lidem v jazykovém, ale i kulturním ohledu tak vyhranil, že mezi sebou mluvili

²⁷ SCHUSTER, Peter, 2006. Osvícenství v Rusku. [online]. Dostupné z: https://is.muni.cz › phil › Osvicestvi_v_Rusku

výhradně francouzsky, zatímco s lidem málo a nerady rusky. Teprve Puškin (1799 – 1837), době panování Mikuláše I., přiměl s konečnou platností i nejvyšší vrstvy a akademickou inteligenci, aby uznali perspektivnost ruského jazyka jako jazyka všech vrstev.

2 SBĚRATELÉ LIDOVÝCH POHÁDEK

Sběratelství lidových pohádek je přirozeným důsledkem doby romantismu, kdy se projevila nejen potřeba politických a hospodářských změn, ale také nutnost připomenutí vlastní národní historie a hrdosti. Osvícení literáti si uvědomili význam vlastní lidové slovesnosti, která se mezi lidem tradovala po generace a jako jediná (při neexistenci kvalitního písemnictví) představovala zdroj informací o dobách dávno uplynulých. Získávání informací z lidové slovesnosti bylo časově náročnou a nákladnou detektivní činností. Činnost sběratelů spočívala v náročném vyhledávání a poslouchání obyčejných lidí v podmínkách omezených možností dlouhého cestování. Nasbírané příběhy potom zachycovali ve vlastních literárních dílech a tak se příběhy začaly zpět šířit mezi lid. Knihy s těmito tématy přijímala veřejnost velmi vřele, protože vyprávěly příběhy národní, v rodném jazyce. Ten byl mezitím zkultivován stanovením spisovných základů a tak se spisovné jazyky rozšiřovaly i do běžného života širokých vrstev obyvatelstva.

V době romantismu se objevilo mnoho autorů pátrajících v lidové slovesnosti po příbězích, které chtěli zachovat budoucím generacím. Tento proces se nezastavil ani v následujících dobách a do určité míry pokračuje až dodnes. Pro účely této práce se spokojíme s tvrzením, že nejvýznamnějšími sběrateli českých lidových pohádek byli Božena Němcová a Karel Jaromír Erben, v Rusku pak Alexandr Nikolajevič Afanasjev, který nasbíral více než 600 ruských lidových pohádek. Uveďme alespoň minimum z jejich života.

Božena Němcová (1820 – 1862) byla dcerou štolby a pradleny. Měla německé vzdělání. Český pravopis si osvojila až v dospělosti, česky začala psát až v roce 1842, m. j. pod vlivem K. J. Erbena. V cestách za lidovou slovesností navštěvovala kromě Čech a Moravy také Slovensko a Uhry. Během svého pobytu v Domažlicích (1843) byla označena první národní buditelkou, jak dokládá pamětní deska na domě, kde žila. Zemřela v chudobě, po nepovedeném manželství a několika nenaplněných láskách.²⁸

Karel Jaromír Erben (1811 – 1870) pocházel z chudé vesnické rodiny, otec byl ševcem. Po dosažení právnického vzdělání pracoval v Praze v Královské české společnosti nauk a byl sekretářem Českého muzea. Od roku 1851 působil jako archivář města Prahy a od roku 1864 jako ředitel pomocných úřadů pražských. Ve svých studijních letech se stýkal s Karlem

Hynkem Máchou. Později se seznámil také s Františkem Palackým. Byl významným sběratelem české lidové poezie.²⁹

Alexandr Nikolajevič Afanasjev (1826 – 1871) – aristokrat, vystudoval práva na moskevské univerzitě a pracoval v archivu ministerstva zahraničí. V roce 1859 byl jmenován dvorním radou. Byl redaktorem časopisu Bibliografické zápisky, který byl v roce 1861 zastaven carskou cenzurou, Afanasjev byl vyslýchán a přišel o místo ve státních službách. Zemřel na tuberkulózu ve věku pětáctýřiceti let, je pochován na Pjatonickém hřbitově v Moskvě.³⁰

5.3. POHÁDKY VYBRANÝCH SBĚRATELŮ

Uvedení sběratelé byli neobyčejně významní a plodní autoři s výraznou stopou v národní literatuře. Zasadili se rozhodující měrou o přenos lidové slovesnosti do národního písemnictví. Protože cílem této práce je posouzení českých a ruských lidových pohádek, soustředíme se v této kapitole jen na jejich pohádkovou tvorbu s vědomím, že jejich literární záběr je daleko širší. Na tomto místě zdůrazníme naposled to, co jsme již vícekrát konstatovali. Při prepisování lidové slovesnosti neměli autoři v úmyslu, aby jejich příběhy četly děti. Nevytvářeli intencionální dětskou literaturu, svá díla psali pro dospělé.

Do formy, jak ji známe dnes, byly později dále upraveny jinými autory tak, aby vyhovovaly poslání intencionální literatury pro děti. Později si uvedeme příklady původního prepisu příběhů z lidové slovesnosti. Na příkladech dokážeme už pouhým přečtením textů, že předložit je ke čtení dětem by bylo zhora nemožné. Byly plné násilí, brutality a erotiky. Přesto mají i pro vývoj dětské literatury neocenitelný význam. Stály na jejím samotném počátku, posloužily jako zdroj pro napsání skutečně dětských pohádek. Vzhledem k obsáhlosti díla, které tito autoři stvořili, omezíme se jen na výběr nejznámějších pohádek. Uvědomujeme si přitom, že uvedené pohádky představují pouze malý zlomek jejich díla.

²⁸ Wikipedia, Božena Němcová. [online]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Božena_Němcová

²⁹ Wikipedia, Karel Jaromír Erbe. [online]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Karel_Jaromír_Erben

³⁰ Wikipedia, Alexandr Nikolajevič Afanasjev. [online]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Alexandr_Nikolajevič_Afanasjev

Tabulka 5.1 Vybraní sběratelé lidových pohádek a výběr z jejich díla ^{28, 29, 30}

Božena Němcová	Karel Jaromír Erben
Neohrožený Mikeš	Tři zlaté vlasy děda Vševěda
O Popelce	Dlouhý, Široký a Bystrozraký
Čertův švagr	Dvojčata
Sedmero krkavců	Boháč a chudák
Princ Bajaja	Jabloňová panna
Čert a Káča	Hrnečku, vař!
O Perníkové chaloupce	Pták Ohnivák a liška Ryška
O princezně se zlatou hvězdou	Otesánek
Potrestaná pýcha	Sněhurka
O Slunečníku, Měsíčníku a Větrníku	Rozum a štěstí
Chytrá horákyňe	Obuchu, hýbej se!
O Smolíčkovi	Hádanka
O kohoutkovi a slepičce	O třech přadlenách
O zlatém kolovrátku	Živá voda
O hloupém Honzovi	Almužna
O mluvícím ptáku, živé vodě a třech zlatých jabloních	Drak dvanáctihlavý
O Nesytovi	O žabce královně
Pohádka bez konce	Sedm Simeonů
O labuti	Rybářův syn
Divotvorná harfa	O hloupém peciválovi
O zakletém hadovi	Jezinky
Jak Jaromil ke štěstí přišel	O hloupém Kubovi
Sůl nad zlato	Švec a čert
	Čert a cigán

Alexandr Nikolajevič Afanasjev	
Sestřička lištička a vlk	Tvrdohlavá žena
Koblížek	Muž a žena
Medvěd, pes a kočka	Prorocký dub
Kohoutek a slepička	Mrtvé tělo
Slunce, Měsíc a Havran Havranocvič	Pravda a lež

Dcera pastorkyně	Kulihrášek
Baba Jaga	Nesmrtelný Kostěj
Vojenská hádanka	Kouzelná slepice
Udatný nádeník	Kouzelná košile
Sedm Semenů	Sůl
Klepna	Žabka princezna
Slepcova žena	Sviní kožíšek
Lakomec	Hrnčír
Ilja Muromec a drak	Beznohý a sleoý bohatýr
Nebojsa	Vasilisa Popovna
Kartářka	Voják a car v lese
Poklad	Loupežníci
Špindíra	Houslista v pekle

6. POROVNÁNÍ ČESKÝCH A RUSKÝCH LIDOVÝCH POHÁDEK

Na problém vzájemné odlišnosti českých a ruských pohádek můžeme nahlédnout různými způsoby.

6.1 HLEDISKO NEINTENCIONALITY PŮVODNÍ LIDOVÉ POHÁDKY

Jak jsme zmínili v předchozích kapitolách, původní lidové pohádky nebyly určeny dětem. Bavili se jimi dospělí a podle toho vypadalaly jejich jazyk i děj. Nevyhýbaly se motivům smrti, erotiky, sexuality, krve nebo incestu. Obsahovaly výrazy, které jsou neslučitelné s etickými pravidly vyprávění dětem, ale také dějové zápletky pro děti nevhodné. Z hlediska výchovného neobsahovaly vždycky závěry, z nichž by vyplývala nějaká pozitivní poučení. Důkaz pro toto tvrzení lze nalézt například v pohádce Sviní kožíšek od A. N. Afanasjeva ze sbírky Ruské lidové pohádky³¹. *Popovi zemře žena a ten se rozhodne, že si vezme za ženu svou dceru (prvek incestu). Dcera proto uteče z domu a převleče se do sviního kožíšku, aby ji nikdo nepoznal. Na své pouti v cizí zemi potká careviče, který si ji chce vzít. Jeho matka carevna s tím však –*

³¹ AFANASJEV, Alexandr Nikolajevič, 1984. Praha: Odeon, ISBN 01-098-84, s. 380

s ohledem na nízký původ nevěsty – nesouhlasí. Přijme ji ovšem do domácnosti a udělá si z ní sluhu, přebývajícího pod pecí. Jednají s ní velmi nevybíravě, zpět pod pec ji zahánějí například slovy „Jdi pryč, ty svině! ”. Dcera se později lstí, převlečená za krásnou dívku, dostane do kostela, kde jí carevič daruje prsten. Ten mu později zapeče do jídla. Podobně jako v pohádce Boženy Němcové O princezně se zlatou hvězdou na čele carevič zjišťuje, že tajemnou krasavicí z kostela je popova dcera a bere si ji za ženu.

Od stejného autora je pohádka Bouřný bohatýr Ivan, krávy syn ^(str. 139). *Působením kouzla se narodili tři úplně stejní chlapci carevně, služce a krávy. Car je společně vyslal do světa. Na svých cestách zažili barvitá dobrodružství. Příběh je prokvetlý brutalitou, utrženými hlavami, krví ve studánkách, zabitými zvířaty. Končí tím, že carevič si domů přivede ženu. Ta ho chce v noci zabít, proto před svatební nocí ulehne do svatebního lože místo něj syn krávy. Žena ho chce zardousit, on ji ale nemilosrdně do krve zbije železným, měděným a oloveným prutem se slovy „, Tak se bratře pojď podívat, jak jsem tvé ženě dal za vyučenou. Zlomil jsem o ni všechny připravené pruty. A teď tu šťastně žijte, milujte jeden druhého a na mne nezapomínejte ”.*

V souboru Zakázaných pohádek ³² najdeme tak silné expresivní výrazy, že vyprávění působí až vulgárně. Překračují míru vkusu dokonce i u některých dospělých čtenářů, jak dokazují internetové čtenářské recenze. Není divu, že tyto pohádky byly v zemi autora vydány jen samizdatově.

Uvedme ukázkou z pohádky Hlupák. *..... syn si vzal si do hlavy, že by se chtěl oženit a líhat se ženou. V jednom kuse otravuje tátu. Vozeň mě , tatínku! Jen počkej, synku, ještě máš na ženění čas, pták ti ani nedosáhne k zadku, až dosáhne k zadku, tak tě vožením. Hlupák popadl ptáka, natáhnul ho, co to šlo nejvíc, kouknul se a opravdu - k zadku ještě kousek schází. No jo, povídá, ještě mám vážně na ženění čas, ptáčka mám malýho, ani nedosáhne k zadku. Musí se počkat rok nebo dva. Čas utíká a hlupák nedělá nic jiného, než že si vytahuje ptáka. A přece jen to mělo výsledky. Pták mu teď dosáhne až k zadku a ještě kousek přes. Nebudu se muset bát spát se ženou, udělám jí potěšení, že ho nebude hledat jinde. Táta si pomyslel, co můžeš od hlupáka čekat. A povídá mu. No, synku, když už ti pták narostl tak, že dosáhne až k zadku a ještě kousek přes, nepotřebuješ se ženit, zůstaň svobodnej*

Rysy neintencionality můžeme najít i v pohádkách Boženy Němcové. Ve své pohádce Tři rady³³ pomůže chudý kupec žebrákovi a ten mu dá tři rady.

³² AFANASJEV, Alexandr Nikolajevič, 2000. Zakázané pohádky. Praha: Odeon, ISBN 01-098-84, s. 56

³³ NĚMCOVÁ, Božena, 1956. Národní báchorky a pověsti. Praha: SNKLHU, ISBN neznámé, s. 77

Jednou z nich je nesvěřovat tajemství ženě. Kupec se prvními dvěma radami řídil, poslední se rozhodl ověřit na vlastní ženě. Napovídá jí, že zabil svého bohatého kmotra a zahrabal ho ve sklepě. Odejdou spolu na tancovačku, kde ji dovede k žárlivé scéně. Nazlobená žena ho před ostatními urazí a muž jí dá facku. Tím ženu vyprovokuje: „*Ty ošemetníku, šejdíři, ty vrahu, chceš mě zabít, jakos zabil kmotra. Myslíš, když máš v kapse uloupené peníze, že smíš mnou pohrdat a jen pro jiné oči mít? Ne, ne, půjdu a udám, že jsi kmotra zabil a do sklepa ho zakopal.*“ Když se ověří, že bohatý kupec žije, stane se žena terčem posměchu ostatních a kupec ví, že i poslední radu poslechl správně.

Na konci pohádky Jak Jaromil ke štěstí přišel odpovídá jeho otec na otázku kde jeho nevlastní matka, která se k němu nechovala dobře a neměla ho ráda slovy „*Ta je mrtva; do smrti toho litovala, že tě tak šidila, až jsi pro ni z domu utekl.*“

Autorka práce – po prostudování mnoha ruských a českých lidových pohádek – dochází k prvnímu rozdílu mezi nimi. Ačkoli jsou oboje neintencionální, **jsou ruské pohádky hrubší a syrovější než české.** Toto tvrzení uvádíme s vědomím, že je těžko měřitelné. Lze podpořit jen pocitem, který srovnání zanechává. Souvisí zřejmě s tím, že ruský folklor se formoval v podmínkách ruského carského samoděržaví, kde měl obyčejný lid ještě těžší život, než Češi.

6.2 HLEDISKO CHARAKTERU HLAVNÍCH POHÁDKOVÝCH POSTAV

Král – car: Oba představují v pohádkách zosobnění vrcholné moci. Zatímco car je v ruských pohádkách vždycky autokratickou a převážně přísnou osobností, v českých pohádkách je většinou lidštější. V některých pohádkách je dokonce představován jako hodný popleta, jako například v pohádce Potrestaná pýcha (předloha k filmové pohádce Pyšná princezna). V českých pohádkách je často uváděný i se svým přídomkem – pan král. Tento přídomek jsme v souvislosti s carem nezaznamenali. Charakter cara je v ruských pohádkách bezpochyby důsledkem vážnosti (a strachu), kterou vzbuzovala v lidu jeho osoba v době carského samoděržaví. Uveďme některé české a ruské pohádky s králem či carem.

České: O Slunečnicku, Měsíčnicku a Větrníku, Vodní paní, Potrestaná pýcha, O labuti.

Ruské: Žabka princezna, Sestřička Aljonuška a bratříček Ivánuška, Čarodějnice a Sluncova sestra, Carevič Ivan a bohatýr Nikanor, Sviní kožíšek.

Ježibaba – Baba Jaga. Ruská Baba Jaga žije v budce na kuří nožce, která se odvrací či přitáčí k přichozímu. Někdy umí létat v hmoždíři, odráží se kyjem. Je produktem ruského folkloru,

v našem folkloru se nevyskytuje. Naše ježibaba bydlí v chatrči na zemi, vaří opojné lektvary a pokud létá, tak na koštěti. V ruských pohádkách představuje Baba Jaga zápornou postavu, kterou se straší ruské děti. V tomto ohledu používáme v Čechách spíše čerta, který v ruských pohádkách silnou roli nehraje. V českých pohádkách rozlišujeme postavu ježibaby a čarodějnice. Zatímco ježibaba je zlá, čarodějnice má někdy dobrou povahu a kladným hrdinům pohádky pomáhá. Příklady pohádek:

České: Zlatý vrch, Ptačí hlava a srdce, O bílém hadovi, Sedmero krkavců, O perníkové chaloupce.

Ruské: Beznohý a slepý bohatýr, Zakrslík, Morja Morevna, Baba Jaga

Honza – Ivan. Tato jména jsou na obou stranách používána proto, že jsou mezi obyčejným lidem velmi frekventovaná – jejich použití v pohádkách je důsledkem lidové slovesnosti. Zpravidla se jedná o vesnické chasníky z chudého prostředí, kteří se chytrostí propracují až do panských sídel a žení se s princeznami, případně se stávají panovníky. Někdy vynikají mimořádnou chytrostí, jindy hloupostí. Na rozdíl od ruských pohádek není jméno Honza nikdy jménem prince (i když někdy se stane králem), v ruských pohádkách se carevič i car Ivan vyskytují. Příklady:

České: O hloupém Honzovi, Selka a Honza, Půjčka za oplátku, Dobré kmotřičky.

Ruské: Zvířecí mléko, O udatném mládenci, omlazujících jablkách a živé vodě, Mořský car a přemoudrá Vasilisa, Morja Morevna, Beznohý a slepý bohatýr, Mrazík.

Chudý – bohatý. V pohádkovém světě vítězí chudí hrdinové nad bohatými. Způsob použití tohoto faktoru je u obou pohádek stejný. Lidová slovesnost tím potvrzuje, že touhou obyčejných lidí bylo vždy zbohatnout a zbavit se chudoby. V podtextu tohoto souboje stojí fakt, že bohatý je lakomý a hloupý, že ke svému bohatství přišel neprávem na úkor poctivých lidí a může být obelstěn zdravým selským rozumem a čestností.

Čert. Je bezpochyby součástí pekla, na které nahlízejí české i ruské pohádky stejně. V Rusku je čert ovšem jednoznačně zápornou a přísnou postavou trestající lidské hříchy, v českém pohádkářství najdeme také čerty hodné, popletené, i čerty milující lidi. V ruském pohádkářství se postava čerta nevyskytuje často.

Drak. Zajímavostí je, že v mnoha pohádkách se vyskytuje drak (saň) vícehlavý, a že počet hlav je většinou násobkem tří. Nejčastější podobou jsou draci tříhlaví, šestihlaví, devítihlaví a dvanáctihlaví. Vícehlaví draci se v lidové slovesnosti objevili patrně proto, aby vypravěči příběhu dodali patřičnou dramatičnost a glorifikovali sílu nutnou k jejich poražení. Draci nejsou zvířata z tohoto světa. V lidovém pohádkářství jsou bytostmi se zlým charakterem, disponující velkou silou. V českých pohádkách, na rozdíl od ruských, lze najít i draky hodné. Jejich proniknutí do lidové slovesnosti vychází z mytologie a je pravděpodobně zpodobněním draka, kterého porazil svatý Jiří.

Víla. V ruských pohádkách se víly vyskytují méně, než v českých.

Hloupý – chytrý. V Rusku i u nás je mnoho pohádek pracujících s těmito protiklady. Zcela pochopitelně vítězí na obou stranách chytrost a lest nad silou a hloupostí. V českých pohádkách je minimum těch, kde je pohádkový hrdina opravdu hloupý, kde je příběh o hlouposti. V ruských lidových pohádkách je jich víc. Je možné, že pohádky o hlouposti nepřežívají tak snadno.

6.3 HLEDISKO DALŠÍCH POHÁDKOVÝCH MOTIVŮ

Motiv kouzelných čísel. V mnoha pohádkách se vyskytuje číslo 3. Typickou ukázkou je věta „*Byl jednou jeden král a ten měl tři syny*“. Vyskytuje se jak v českých, tak ruských pohádkách. Toto číslo bylo v lidové slovesnosti použito pravděpodobně proto, že umožnilo do pohádkového příběhu dostat více postav s různými charaktery a udělat tak příběh barvitější. Bývá použito také číslo 7 (Sedmero krkavců, Sedm Semjonů). Zřídka se v pohádkách vyskytne číslo 2, například „... „*přišel na rozcestí, odkud vedly 2 cesty*“

Motiv zlé macechy. Vyskytuje se v českých i ruských pohádkách. Odráží pravděpodobně smutnou zkušenost lidu s rozšířeným úkazem v tehdejší společnosti. Obyvatelstvo ve středověku žilo v nuzných podmínkách, bylo pronásledováno nemocemi a zatíženo panským útlakem. Lidé se dožívali nízkého věku a příchod macechy do rodiny nebyl určitě ničím vyjímecným. Z historie dětství víme, že děti rodičům spíše překážely. Není divu, že tento aspekt se do lidové slovesnosti prosadil v obou národech.

Motiv zlých sester a slabého otce. Úzce souvisí s motivem zlé macechy a má stejné kořeny. Je používán jak v ruském, tak českém pohádkářství.

Motiv alkoholu. V ruských pohádkách najdeme motiv vodky na carském dvoře i ve vesnických staveních, zpravidla při líčení svateb a slavností. V českých pohádkách se alkohol pije také, jen zřídka se jedná o pálenku, většinou se mluví o víně a pivu.

Motiv kouzel. Motiv kouzel je v ruských i českých pohádkách zastoupen bohatě. Lidé si odjakživa přejí učinit věci, na které lidské síly nestačí. Není divu, že si vysnili bytosti, které to umí a které jim v těžkém životě pomohou. Kořeny tohoto přesvědčení lze najít v zázracích, které naši prapředkové přisuzovali bohům v dobách pohanských, nebo v Kristu v dobách křesťanských.

Motiv říší. Lidová slovesnost zachovala mnoho příběhů s vládci vodních, větrných, ohňových, nočních nebo slunečných říší. Původem těchto motivů je jistě pohanský folklór vzniklý v minulosti na základech víry v bohy ovlivňující životy našich prapředků, na prastarých vzpomínkách na rituální obřady a oběti. Motiv vládců přírodních jevů je rozšířen v ruské i české pohádkové tvorbě.

Motiv mluvících zvířat. Společný znak ruského i českého pohádkářství, používaný se stejnou frekvencí. Implementace zvířat do lidové slovesnosti je logickým přenesením okolního světa do vyprávění příběhů. Lidé dali řeč zvířatům proto, aby s nimi mohli komunikovat, aby se zvířata mohla srozumitelně projevat v kladném i záporném smyslu. Pohádkové příběhy jim vtiskly charakter odpovídající tomu, jak je lidé vnímali ve vlastním životě. Liška je chytrá, vlk je zlý, had je podlý, medvěd je silný, kůň je věrný a podobně.

6.4 HLEDISKO OBSAHOVÉ PODOBNOSTI POHÁDEK

Z ruských a českých pohádek můžeme vybrat dvojice, jejichž dějový obsah bude téměř identický nebo velmi podobný, můžeme ovšem najít pohádky, které se od všech cizích pohádek liší. Můžeme najít také dvojice pohádek, které mají velmi podobný název, s odlišným obsahem. V této kapitole uvedeme příklady. Pohádky nebudeme přepisovat doslovně, uvedeme z nich jen obsahový výtah.

Pohádky se stejným nebo podobným obsahem i názvem:

Sestřička Aljonuška a bratříček Ivánuška³⁴ (A. N. Afanasjev) a Bratr a sestra (B. Němcová)³⁵

V pohádce Boženy Němcové žijí pod jednou střechou otec, bratr a sestra a zlá macecha. Ta je týrá, proto utečou do světa. Na svých cestách dostane bratr žízeň. Postupně se chce napít z volské a koňské stopy, sestra ho vždy odradí, ať to nedělá, nebo se stane zvířetem, z jehož stopy bude pít. Jeníček má stále větší žízeň a když dojdou ke stopě berana, napije se přes varování sestry. V tu chvíli se promění v berana se zlatýma rohami. Poté, co se napijí ze studánky, kterou konečně našli, odpočívají na poli v kupce sena. Tam je objeví místní pán a pozve sestřičku i s beránkem k sobě na zámek. Pán se do sestry zamiluje a později si ji vezme za ženu. Když má porodit syna, zavolají porodní babičku. Místo ní však přijde zlá macecha. Po narození synka promění sestru v kachničku a do postele podstrčí svou vlastní ošklivou dceru. Pán je nešťastný nejen z toho, jak jeho žena vypadá, ale také z proměny její povahy. Synek pláče, protože od falešné matky nedostává najíst. Proto ho beránek pravidelně odnáší k řece, kde se kachnička proměňuje v jeho pravou matku a nakrmí ho. Jednoho dne si beránka se synkem všimne pán a sleduje ho k řece. Když vidí, co se děje, dá příští den beránkovi zlatý hřebík a řekne mu, aby při krmení synka přibil plášť své ženy k zemi. Plán se zdaří a pán si přivádí osvobozenou ženu domů. Když je vidí macešina dcera přicházet, uteče ze zámku domů. Macecha se chce pomstít, promění se ve vránu a letí na zámek sestře ublížit. Beránek ji však pozná, řekne pánovi, aby ji zastřelil a tak se také stane. Když vrána zemře, žádá beránek sestru, aby mu omyla hlavu její krví. Tím se promění zpět do lidské podoby. Všichni se radují a oslavují šťastný konec. Zajímavostí v této pohádce je, že sourozenci nemají jména.

V pohádce A. N. Afansjeva se sourozenci jmenují Aljonuška a Ivánuška. Jsou to carské děti. Po smrti rodičů opustí zámek a vydají se do světa. Ivánuška má žízeň a jak jdou, chce se postupně napít z rybníka, kolem kterého se pasou krávy, kolem řeky, kde se koupají koně, kolem jezera kolem kterého se pasou ovce, potoka, kde pasáči hlídají prasata. Bratr se všude chce napít, ovšem Aljonuška mu to nedovolí s varováním, že by se proměnil ve zvíře. Když přijdou k vodě, kde se pasou kozy, žíznivý Ivánuška to nevydrží a napije se. V okamžiku se z něj stává kozlík. Oba sourozenci se dostanou na dvůr jiného cara a ten se rozhodne nechat

³⁴ AFANASJEV, Alexandr Nikolajevič, 1984. Praha: Odeon, ISBN 01-098-84, s. 348

³⁵ NĚMCOVÁ, Božena, 1956. Národní báchorky a pověsti. Praha: SNKLHU, ISBN neznámé, s. 77

si je u sebe. Do sestry se zamiluje a vezme si ji za ženu. Na scéně se objevuje čarodějnice a mladá carevna onemocní. Když je car na lovu, přichází čarodějnice k paní a lže jí, že pokud se napije vody z moře, uzdraví se. U moře na carevnu čeká, uváže jí kolem krku kámen a hodí ji do hlubin. Kozlík všechno vidí. Čarodějnice se promění v carevnu a naléhá na cara, aby kozlíka utratil. Car je rád, že carevna je opět zdravá a slíbí jí, že kozlíka podřízne. Kozlík ho poprosí, aby mohl ještě zajít k moři. Car souhlasí, ale potají kozlíka sleduje, protože je mu divné, co chce u moře dělat. Vidí, že z hlubin se vynoří jeho pravá žena s kamenem kolem krku. Osvobodí ji, a když se dozví, co se stalo, vrátí se na zámek a nechá čarodějnici popravit. Poté žijí dlouho a spokojeně i s kozlíkem.

Shodu motivů vidíme:

V útěku sourozenců z domova

V motivu zlé ženy (macecha, čarodějnice)

V proměně bratra ve zvíře

V odstranění pravé sestry ve vodě

Ve sledování bratra na cestě k vodě

V zabití zlé ženy

V dobrém konci

Pohádky se liší

Rozdíly

V drobném rozdílu kroků předcházejících bratrově proměně

Ve způsobu odstranění pravé carevny (kachnička a kámen kolem krku)

V ruské verzi neporodí sestra syna

V ruské verzi bratr neobživne a zůstává kozlíkem

Přes nalezené rozdíly jsou obě pohádky velmi podobné. Pravděpodobně vyplývají z lidového příběhu, který se v průběhu let různě folklorně proměňoval. Svou roli jistě sehrál i přepis příběhu. Afanasjev je považován za sběratele, který pohádky adaptoval klasickým způsobem. Je proto možné, že Němcová si příběh upravila o narození syna a dala mu lepší logiku v podobě zlé macechy. Čarodějnice v Afanasjevově pohádce se totiž objevuje najednou, bez vysvětlení proč. Významným rozdílem je, že bratr v ruské pohádce neobživne.

Z literárního hlediska je velký rozdíl v kompozici obou pohádek. Zatímco česká je napsaná v próze, v ruské jsou rozhovory kozlíka se sestrou veršované.

Pohádky s velmi podobným názvem, lišící se obsahem.

Jako příklad uvádíme Sedm Simeonů³⁶ (A. N. Afanasjev) a Sedmero krkavců³⁷ (B. Němcová). V pohádce Boženy Němcové se Bohdanka narodí do chudé rodiny pekaře. Má sedm bratrů, kteří upracovanou matku trápí celé dny svým rozpustilým chováním. Jednoho dne matka v návalu vzteku prokleje sedm svých synů a z těch se stanou krkavci. Mladá dívka na sebe bere těžký úkol. Pokusí se zachránit své bratry a zbavit je prokletí, které na ně matka uvrhla. Vydá se na cestu a unavená přespí v lesní chaloupce. V chaloupce bydlí divoký mládenec Vítr. Protože o Bohdančiných sourozencích nic neví, přenese ji k bratru Měsíci, ovšem ani ten jí nedokáže poradit. Pomůže jí až třetí bratr, Slunce. Na zlatém voze přenese Bohdanku do údolí, kde najde obydlí zakletých bratrů. Ptá se, jak je může zachránit.

„Chceš-li nás, milá sestro, vysvobodit, musíš nám ušít každému po košili. Musíš však len sama zasít, vyplet, vytrhat, připravit i sepříst, předivo sama utkat, plátno vybělit a košile z něho ušít. Při tom všem nesmíš ale slova promluvit, ať se s tebou cokoli děje. Troufáš-li si to vyvésti, vysvobodíš nás.“ V opuštěném údolí se Bohdanka pustí do práce. Když jede kolem mladý pán, dělá, že je němá. Protože je velmi krásná, vezme ji k sobě na zámek a Bohdanka v práci pokračuje. Pán se do ní zamiluje a zanedlouho se vezmou a má se jim narodit dítě. Sestra nesouhlasí, že si bratr vzal chudou dívku a uchýlí se ke lsti. Zatímco je princ na cestách, narodí se syn a sestra princezna ho vymění za kočku. Syna zabalí do plenky a pustí oknem. Naštěstí přežívá. Bratrovi napíše, že Bohdanku navštívil u její postele divý muž a narodila se kočka. Když manžel dopis dostane, rozhodne, aby Bohdanku upálili. Dne, kdy k tomu má dojít, chybí došít sedm stehů na poslední košili. Bohdanka zavolá na bratry, že košile jsou hotové a v zápětí přiletí sedm krkavců. Když na ně Bohdanka hodí košile, stanou se z nich statní chasníci. Jen nejmladšímu Jaroslávkovi zůstane na paži sedm pírek odpovídajících sedmi nedokončeným stehům. Přijíždí manžel a šťastně se setkává se svou ženou a se synkem, kterého zachránili pánovi služebníci. Za to, jak se k nim chovala, ji bez milosti upálili na hranici připravené Bohdance. Pán své panství prodal a se synkem a Bohdankou a se všemi bratry se odstěhovali k jejím rodičům.

V Afanasjevově pohádce jde o příběh sedmi bratrů, kteří se narodili venkovským rodičům. Jednoho dne, když už byli dospělí, pracují na poli a jede kolem car se svou družinou. Pošle

³⁴ AFANASJEV, Alexandr Nikolajevič, 1984. Praha: Odeon, ISBN 01-098-84, s. 160

³⁵ NĚMCOVÁ, Božena, 1956. Národní báchorky a pověsti. Praha: SNKLHU, ISBN neznámé, s. 111

sloužícího, aby zjistil, o koho jde. Jsou-li robotníci, nebo venkovští páni. Když se to dozví, přikáže jim, aby s ním odjeli na carský zámek a sloužili mu. Dozvídá se o jejich neobyčejných schopnostech. První umí vykovat vysoký sloup, druhý ho umí zarazit do země, třetí na něj vylézt, čtvrtý umí postavit loď, co chodí po moři jako po souši, pátý je obchodník, šestý se může s lodí i lidmi na palubě potopit a vynořit kde chce a poslední umí krást. Tato schopnost se carovi nelíbí a chce ho vyhnat. Za vodami a horami žije krásná princezna, kterou chce car získat za ženu. Poručí bratrům, aby mu ji přivezli, dozví se od nich ovšem, že bez bratra zloděje to neumí. Proto zůstává i sedmý bratr. Bratři se zanedlouho vydávají na cestu, odkud mají carovi přivést vysněnou krasavici. Pomocí svých schopností se jim to nakonec daří. Na břehu je očekávají davy lidí a šťastný car. Princezně se car líbil, proto si ho ráda vzala. Simeonům se odvděčil tak, že jim dal spoustu peněz a privilegií, která jim umožnila svobodně obchodovat a bohatnout. Svou pohádku ukončuje Afanasjev závěrem „*Já měl taky herku, vychudlou bělku, plece voskové a bič samý hrášek. Vidím – u souseda hoří špejchárek; nechal jsem herku herkou a šel oheň ulívat. A co ulívám, pro Kristovy rány – herka mi roztála, bič sezobaly vrány. Prodával jsem cihly – zplakal jsem nad výdělkem. Měl jsem širáček, a on šups! ze vrátek, koleno mi obrazil a nyníčko mám bolest. A povídačky už je konec!*”

Srovnání: Obě pohádky mají velmi podobný název, dějově se ale nepadobají. Pokud jde o výrazové prostředky, Němcová v pohádce uplatňuje motiv polidštěných přírodních sil, (bratři Vítr, Měsíc, Slunce), který vychází ze starobylých pohanských rituálů, kdy se naši předkové klaněli přírodním jevům a zosobňovali je v božstva. Pohádka má silný emoční náboj soupeření dobra proti zlu a jak to u Němcové bývá, motiv hluboké sourozenecké lásky a partnerské lásky. Postava nehodné sestry dokládá v příběhu názor obyčejného lidu na pány a vrchnost s jejich nadřazeným chováním.

V ruské pohádce vystupuje do popředí postava cara. Když vidí poprvé bratry na poli a je zvědavý, kým jsou, nepromluví s nimi sám, ale vyšle sloužícího, protože mluvit s chudým lidem je pod jeho důstojnost.. Nepožádá je, aby jeli s ním na zámek, ale přikáže jim to. Z důvodu vlastního prospěchu nechává u sebe i sedmého bratra, kterého chtěl původně vyhodit. Opět přikazuje bratrům, aby mu dovedli kýženou krasavici a když se jim to podaří,žení se s ní. Využívá svých neomezených práv a bratry odměňuje tím, po čem lid nejvíce toužil. Svobodou a privilegií bohatých. Proti tomu stojí chytrost, lest a řemeslné schopnosti bratrů při získávání princezny pro cara. Závěrečná pohádková formule má až nonsensový charakter. Na příběh pohádky nenavazuje ani slovně, natož logicky. V českých pohádkách se s tím nesetkáváme.

ZÁVĚR

Než jsme v práci dospěli ke kapitole o srovnání ruských a českých pohádek, považovali jsme za nezbytné zpracovat obsáhlou teoretickou část. V záplavě možných pramenů jsme hledali a ověřovali fakta, z kterých jsme formulovali text práce. V té jsme vysvětlili pojem lidové slovesnosti jako součásti folkloru a zabývali jsme se vývojem folkloru v kontextu historického vývoje slovanských společností. Dospěli jsme k očekávanému závěru, že s historickým vývojem se původní slovanský folklor diverzifikoval do folklorních oblastí a přestal být jednotný, jaký byl pravděpodobně před slovanskou expanzí do ohromného východoevropského prostoru. Vysvětlili jsme, že změny folkloru byly ovlivněny jednak rozmělněním Slovanů do velkých vzdáleností, jednak jeho prolínáním s folklorem místním na osídlovaných územích. Přesto jsme ve folkloru ruském a českém našli společné znaky ze starých pohanských dob a to v podobě mýtických postav, rituálních zvyklostí, tématické podobnosti příběhů a podobně.

Pokusili jsme se vysvětlit, proč je těžké a vlastně nemožné definovat pohádku snadno a stručně. Ukázali jsme, že pokusy o definici pohádky nedopadly nikdy dobře, protože nedokázaly charakterizovat pohádku v celé její složitosti. Vysvětlili jsme, že široce přijímaný názor, že lidová pohádka je dětské čtení, není správný a dokázali jsme to na příkladech. Ukázali jsme také, že tento názor vznikl přepisem pohádek do dětem přístupné formy a tvorbou autorských intencionálních pohádek, které už byly pro děti primárně napsány. Na příkladech jsme ukázali, že pohyb od neintencionální literatury k intencionální není jednosměrný, ale probíhá i obráceně.

Vícekrát jsme se zdůraznili, že v práci neporovnáváme ruskou a českou slovesnost nebo ruský a český folklor, nýbrž ruské a české lidové pohádky. Ty sice vycházejí z lidové slovesnosti, jsou ale produktem sběratelů – spisovatelů, kteří mají jen jedno společné. S rozvojem romantismu pocítili potřebu vyhledat mezi lidmi vypravěče ústně tradovaných příběhů, jejich příběhy vyslechnout, shromáždit, uchovat pro budoucnost a rozšířit je zpět mezi lid. Po získání dostatku materiálu adaptovali lidové vyprávění do písemné formy a záleželo jen na jejich uvážení, jak k tomu přistoupí, zda se budou raději více nebo volněji držet podoby vyprávěných příběhů. Jsme si vědomi, že pro srovnání ruských a českých pohádek jsme použili díla spisovatelů, kteří pohádky adaptovali různým způsobem. A. N. Afanasjev byl klasickým adaptátorem, zatímco Božena uplatnila adaptaci autorskou. Tento zdánlivě nelogický výběr autorů jsme ale zvolili záměrně. Chtěli jsme ukázat, že společné znaky ruských a českých pohádek najdeme bez ohledu na způsob adaptace. Při srovnávání ruských a českých pohádek

jsme místo odborné literatury upřednostnili vlastní názor a pokusili se popsat, jak vnímáme tento problém osobně.

Společné i rozdílné znaky ruských a českých pohádek jsme našli a tím jsme pohádky porovnali. Ať už jsme uvedli cokoli, čím jsou podobné a čím se liší, existuje ještě jedno kritérium, které umožňuje oboje pohádky srovnat nejlépe. Je to kritérium těžko popsatelné a je neměřitelné. Spočívá v tom, jak na nás pohádky působí, jaký v nás zanechávají po přečtení pocit, co od nich očekáváme, jaký si přejeme konec. Autorka se domnívá, že aspekt této esence je individuální a nepůsobí u každého stejně, myslí ale, že rozdíl mezi ruskými a českými pohádkami zaznamená každý čtenář. Na závěr práce neuvedeme proto žádné přesné tvrzení. Dovolíme si jen napsat názor, že ruské a české pohádky mají mnoho společného, ale přesto jsou různé.

RESUMÉ

Hlavním cílem této kvalifikační magisterské práce je srovnání ruské a české lidové pohádky. Tato problematika je nahlížena v širším historickém a literárním kontextu, pozornost je věnována rovněž charakteristice slovanského folkloru resp. lidové slovesnosti.

Pohádka je sledována z různých aspektů, důraz je kladen na určení společných rysů ruské a české pohádky, akcentovány jsou i jejich odlišnosti. Společné znaky pohádek odkazují ke společným slovanským folklorním kořenům, odlišnosti vznikly díky odlišnostem historického vývoje v obou zemích.

Klíčová slova: folklor, lidová slovesnost, intencionalita, pohádka

РЕЗЮМЕ

Главной целью данной магистерской работы является сравнение русской и чешской народной сказки. Эта проблематика решается в более широком историческом и литературном контексте, внимание уделено также характеристике словянского фольклора, прежде всего устной словесности.

Сказка исследуется с разных аспектов, подчеркиваются общие черты русской и чешской сказки, акцентированы также различия между ними. Общие атрибуты отсылают к общим словянским фольклорным корням, различия связаны с различным историческим развитием в обеих странах.

Ключевые слова: фольклор, устная словесность, интенциональность, сказка

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Hlavní zdroje

1. AFANASJEV, Alexandr Nikolajevič, 1984. *Ruské lidové pohádky*. Praha: Odeon, ISBN 01-098-84.
2. AFANASJEV, Alexandr Nikolajevič, 2000. *Zakázané pohádky*. Praha: Odeon, ISBN 01-098-84.
3. ATWERI, Jiří, 2007. *Slovanské pohanství dnes*. Magisterská diplomová práce. Masarykova Univerzita v Brně, filosofická fakulta.
4. ČEŇKOVÁ, Jana, 2006. *Vývoj literatury pro mládež a její žánrové struktury*. Praha: Portál.
5. *Česká literatura* [online]. Dostupné z: https://www.skola-auto.cz/wp-content/uploads/2018/09/OD_Ceska_literatura.pdf.
6. ČORNEJ, Petr, 1992. *Panovníci českých zemí*. Fragment: ISBN 80-901070-5-2
7. GENČIOVÁ, Miroslava, 1984. *Literatura pro děti a mládež*. SPN, ISBN 14-326-84.
8. HAVLÍK, Lubomír, E., 1987. *Slovanské státní útvary raného středověku*. Academia 1987.
9. HOLUBOVÁ, Václava, 2000. *Naše řeč* [online]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=7589>.
10. CHALOUPKA, Otakar, 2005. *Příruční slovník české literatury od počátků do současnosti*. Centa, ISBN 80-86785-03-3.
11. Kolektiv autorů, 2019. *Děti a dětství*, NLN, ISBN 978-80-7422-675-5.
12. KOLPAKOVA, Natalja Pavlovna, 1953. *Kniha o ruském folklóru*. Praha: Svět sovětů.
13. KOUPIL, Ondřej, 2007. *Grammatykáři*. Karolinum, ISBN 9788024613642.
14. MOKREN, Aleš, ŠORM, Luděk, 2020. *Folklorní oblasti České republiky* [online]. Dostupné z: <http://folklor.cz/public/kapitola.phtml?kapitola=4774>.
15. NĚMCOVÁ, Božena, 1956. *Národní báchorky a pověsti*. Praha: SNKLHU, ISBN neznámé.
16. PICKOVÁ, Dana, 2007. *O počátcích státu Rusů*, in: *Historický obzor*, Praha: Vydavatelství Neptun DeskTopPublishing, 2007, 18(11-12), 253-261. ISSN 1210-6097.

17. Portál Český jazyk, 2014. *Lidová slovesnost* [online].
Dostupné z: <https://www.cesky-jazyk.cz/slovnicek-pojmu/ustni-lidova-slovesnost/#axzz6sFCac7G1>.
18. Portál Čeština ve slovníku, 2019. *Pohádka* [online].
Dostupné z: <https://www.cestinaveslovníku.cz/pohadka/>.
19. REPŠOVÁ, Dominika, 2016. *Porovnání česko-ruských pohádek se zaměřením na tvorbu Boženy Němcové a Alexandra Nikolajeviče Afanasjeva v historickém kontextu 19. století*. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové, Pedagogická fakulta.
20. SCHUSTER, Peter, 2006. *Osvícenství v Rusku*. [online]. Dostupné z: https://is.muni.cz › phil › Osvícenství_v_Rusku.
21. ŠVANKMAJER, Milan, 2004. *Dějiny Ruska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, ISBN 80-7106-658-3.
22. TOLKIEN, John Ronald Reuel, 1997. POŠUSTOVÁ-MENŠÍKOVÁ, Stanislava, *Příběhy z čarovné říše*. Praha : Mladá fronta, ISBN: 80-204-0668-9.
23. VÁŇA, Zdeněk, 1990. *Svět slovanských bohů a démonů*. Panorama: ISBN 80-7038-187-6.
24. Wikipedia, Alexandr Nikolajevič Afanasjev. [online]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Alexandr_Nikolajevič_Afanasjev.
25. Wikipedia, *Božena Němcová*. [online]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Božena_Němcová.
26. Wikipedia, Dějiny Ruska. [online]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Dějiny_Ruska
27. Wikipedia, *Habsburská monarchie*. [online]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Habsburska_monarchie.
28. Wikipedia, Karel Jaromír Erbe. [online]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Karel_Jaromír_Erben.
29. Wikipedia, *Obrana jazyka českého*. [online]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Obrana_jazyka_českého.

Pomocné studijní zdroje

30. BÍLEK, Jiří, 2002. *Hádky naší minulosti II*. Knižní klub: ISBN 80-242-0787-7
31. BUBENÍČKOVÁ, Petra, 2017. *O smyslu nesmyslu. Nonsense a česká pohádka*. Nakladatelství Bor, ISBN 978-80-87607-65-7.
32. Kolektiv autorů, 1997. *Encyklopedie Diderot*. Praha : Nakladatelský dům OP: ISBN 80-85841-35-5.
33. JANÁČEK, Josef, 1968. *České dějiny I. Doba předbělohorská. Kniha I*, Praha: Academia, HARNA, Josef a Rudolf FIŠER, 1995 *Dějiny českých zemí*. Vyd. 1. Praha: Fortuna, ISBN 80-7168-286-1.
34. JANÍKOVÁ, Ingrid, 2008. *Srovnání pohádek Boženy Němcové a Karla Jaromíra Erbena*. Bakalářská práce, Masarykova univerzita, Fakulta pedagogická.
35. KALANDRA, Závěš, 2018. *České pohanství*. Academia: ISBN 978-80-200-2759
36. KŠICOVÁ, Danuše, 1995. *Panoráma ruské literatury*, Boskovice: Albert, ISBN 80-85834-04-9.
37. Národní listy. 20. 10. 1871. *Jazyk český po roce 1627*. [online]. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/cbvk/view/uuid:ef7b5666-435d-11dd-b505-00145e5790ea?page=uuid:65034505-435f-11dd-b505-00145e5790ea>.
38. ONDRUŠKOVÁ, Pavla, 2011. *Pohledy do žánru tatínkovských pohádek*. Magisterská diplomová práce Brno: Masarykova univerzita. filozofická fakulta.
39. PEČENKA, Marek a LITERA, Bohuslav, 2011. *Dějiny Ruska v datech*. Praha: Dokořán 2. vydání, ISBN 978-80-7363-600-5.
40. PRAŽÁK, Richard, 1987. *Osvícenská fáze Českého národního obrození*. Sborník prací filosofické fakulty Brněnské univerzity.
41. PSOTKOVÁ, Jana, 2014. *Čeští translátoři při českém guberniu v Praze v 18. století*. České Budějovice. Diplomová práce. Jihočeská univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Ivo Cerman. [online]. Dostupné z: [https://theses.cz/id/00mkf0/Diplomová práce_Jana_Psotková.pdf](https://theses.cz/id/00mkf0/Diplomová%20práce_Jana_Psotková.pdf).
42. ŠMAHELOVÁ, Hana, 1989. *Návraty a proměny: Literární adaptace lidových pohádek*. Praha: Albatros.